

УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

УЗАГАЛЬНЕННЯ ПРО СУДОВУ ПРАКТИКУ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ПЕРШОЇ ТА АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЙ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОБРАННЯ, ПРОДОВЖЕННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

ПЛАН

Вступ

1. Аналіз причин недотримання судами розумних строків у кримінальних справах (провадженнях за КПК) стосовно осіб, які тримаються під вартою понад 6 місяців:

1.1. Неприбуття учасників провадження (свідків, потерпілих) та невиконання постанов (ухвал) про їх примусовий привід;

1.2. Неналежна організація роботи Державної пенітенціарної служби України;

1.3. Неявка захисника, прокурора, перекладача;

1.4. Складність кримінального провадження (наявність багатоепізодних справ та велика кількість учасників кримінального провадження);

1.5. Неприбуття експерта та тривалий час проведення експертизи;

1.6. Неналежне здійснення судом своїх повноважень (неналежна організація роботи суду (суддів);

1.7. Неякісне досудове розслідування.

2. Узагальнення судової практики щодо продовження строків тримання під вартою під час судового провадження.

Висновки.

Вступ

Статтею 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантовано право кожного на розгляд справи упродовж розумного строку. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 09 грудня 1988 року, вимагає проведення судового розгляду стосовно затриманої особи у розумні строки після її затримання або звільнення цієї особи до розгляду справи (провадження) в суді. Правосуддя має бути швидким. Тривала невинуватена затримка процесу практично рівнозначна відмові у правосудді.

Разом із тим поряд із міжнародно-правовими актами вимоги про здійснення кримінального провадження впродовж розумного строку закріплені і у національному кримінальному процесуальному законодавстві. Так, однією із засад кримінального провадження відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК є розумність строків, зміст якої розкривається у ст. 28 КПК. Неухильне дотримання положень цієї статті, яка, з-поміж іншого, покладає на суд обов'язок із забезпечення проведення судового провадження у розумні строки, є необхідною передумовою виконання завдань кримінального провадження та дотримання основоположних прав людини на усіх його стадіях.

Враховуючи важливість дотримання процесуальних вимог про здійснення кримінального провадження впродовж розумних строків та у зв'язку зі зверненням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, надано доручення апеляційним судам областей та Апеляційному суду міста Києва про проведення узагальнення судової практики судів першої та апеляційної інстанцій у справах стосовно осіб, які тримаються під вартою, судового провадження щодо яких триває понад 6 місяців.

Метою такого узагальнення є виявлення причин недотримання розумних строків розгляду кримінальних справ (проваджень), визначення способів процесуального реагування на причини, які зумовили тривалий розгляд кримінальних справ (проваджень), та оцінка стану застосування таких способів. Також узагальнення здійснюється для визначення стану дотримання судами першої та апеляційної інстанцій процесуальних вимог щодо порядку та підстав продовження строків тримання під вартою на різних стадіях судового провадження (під час підготовчого провадження, судового розгляду, перегляду судового рішення в суді апеляційної інстанції).

Згідно із статистичними даними, наданими Державною пенітенціарною службою України (ДПтС), станом на 01 липня 2014 року в слідчих ізоляторах понад 6 місяців трималося 2 868 ув'язнених, які рахувались за судами, із них: 1) від 6 місяців до 1 року — 1 403 особи; 2) від 1 року до 2 років — 807 осіб; 3) понад 2 роки — 658 особи.

При цьому згідно з даними судової статистики, наданими Державною судовою адміністрацією України, станом на 01 липня 2014 року місцевими судами у строк понад 6 місяців і до 1 року не розглянуто 4,5 тис. справ (проваджень) (4,2 %); понад 1 рік і до 2 років — 2,3 тис. справ (2,1 %); понад 2 роки — 730 (0,7 %).

Так, у місцевих судах міста Києва найбільше співвідношення нерозглянутих справ (проваджень) у строк понад 6 місяців і до 1 року до кількості справ (проваджень), які перебували в провадженні місцевих судів цього регіону. Місцевими судами міста Києва не розглянуто в строк понад 6 місяців і до 1 року 6,2 % кримінальних справ (проваджень). У порівнянні з іншими регіонами місцевими судами Львівської області не розглянуто в строк понад 1 рік до 2 років найбільше кримінальних справ (проваджень), а саме 4,6 %. Місцевими судами Житомирської області не розглянуто в строк понад 2 роки 2,1 % кримінальних справ (проваджень).

Також результати ведення судової статистики свідчать, що одними із найбільш поширених причин відкладення розгляду справи у I півріччі 2014 року (за КПК 1960) були: нездійснення доставки до суду підсудного, який тримається під вартою, — 1 144 випадки; неявка підсудного — 1 316; хвороба підсудного — 411; неявка прокурора — 263; неявка захисника — 894; неявка свідків, потерпілих — 2 848, неявка інших учасників процесу — 297; призначення експертизи — 173; у зв'язку зі зміною прокурором обвинувачення — 126 випадків.

Разом із тим у кримінальних провадженнях, здійснюваних відповідно до КПК 2012 року, такими причинами були: нездійснення доставки до суду обвинуваченого, який тримається під вартою — 4 735 випадків; неприбуття обвинуваченого — 14 627, хвороба обвинуваченого — 1 432, неприбуття прокурора — 1 293, неприбуття захисника — 4 252, неприбуття свідків, потерпілих — 16 186, неприбуття інших учасників кримінального провадження — 1 999, зміна обвинувачення прокурором, висунення додаткового обвинувачення — 798; підготовка захисту обвинуваченого від зміненого чи додаткового обвинувачення — 249 випадків.

Поряд зі згаданими причинами за даними апеляційних судів до причин відкладення судових засідань належать і такі причини, як: спосіб здійснення

судом своїх повноважень (неналежна організація роботи суду (суддів); невиконання процесуальних рішень про примусовий привід учасників кримінального провадження; наявність складних кримінальних проваджень (зі значною кількістю кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється кримінальне провадження); тривалий час проведення експертизи; неякісне досудове розслідування.

Виключно шляхом належного та невідкладного процесуального реагування судом на причини відкладення судових засідань залежно від особливостей кожної із них може бути забезпечено дотримання загальної засади розумності строків кримінального провадження. З метою визначення оптимальних шляхів забезпечення дотримання розумних строків кримінального провадження будуть окремо проаналізовані найбільш істотні причини їх недотримання.

1. Аналіз причин недотримання судами розумних строків у кримінальних справах (провадженнях за КПК) стосовно осіб, які тримаються під вартою понад 6 місяців:

1.1. Неприбуття учасників провадження (свідків, потерпілих, перекладачів) та невиконання постанов про їх примусовий привід

Відповідно до ч. 2 ст. 318 КПК судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, визначених цих Кодексом. Аналогічна норма міститься і в ч. 1 ст. 262 КПК 1960 р. Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження згідно зі ст. 322 КПК, внаслідок чого суд прийняв рішення відкласти розгляд кримінального провадження, не вважається порушенням безперервності судового розгляду.

Неявка у судові засідання свідків та/або потерпілих та невиконання постанов (ухвал) суду про здійснення приводу, як зазначалось вище, й надалі залишаються основними причинами затримок у розгляді кримінальних справ (проваджень) (як тих, що продовжують розглядати згідно з КПК 1960 року, так і тих, що розглядають відповідно до КПК 2012), у яких обвинувачені тримаються під вартою понад 6 місяців.

Найбільш поширеною причиною відкладення розгляду справи є неявка у судове засідання свідків, що значною мірою перешкоджає своєчасному розгляду справ. Відповідно до ст. 292 КПК 1960 р. у разі неявки викликаних

свідків суд вислуховує думку учасників процесу про можливість розгляду справи і виносить ухвалу (постанову) про подальший розгляд справи або відкладення її розгляду. При цьому суд вживає заходів щодо примусового приводу свідків.

У всіх без винятку областях неприбуття свідків та потерпілих за викликом суду є найбільш поширеною причиною відкладення судового розгляду. Найчастіше не з'являються до суду свідки та потерпілі в багатоепізодних справах з великою кількістю обвинувачених та інших учасників судового розгляду. У таких випадках під час розгляду кримінальних справ судам слід завжди з'ясовувати причини неявки в судові засідання свідків та потерпілих, за результатами розгляду яких в обов'язковому порядку застосовувати передбачені процесуальним законом механізми впливу на таких осіб. Проте результати аналізу судової практики свідчать про те, що суди не використовують існуючих процесуальних механізмів забезпечення участі таких учасників кримінального провадження у судових засіданнях, унаслідок чого відбувається порушення засади розумних строків здійснення кримінального провадження.

У кримінальній справі, що знаходиться на розгляді Ковпаківського районного суду м. Суми по обвинуваченню М.С. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 15 ч. 5 ст. 185, ч. 1 ст. 14 ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 185, ч. 4 ст. 189, ч. 2 ст. 199 КК (тримання під вартою з 24.09.2010), Х.Є. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 15 ч. 5 ст. 185, ч. 1 ст. 14 ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 185, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 315 КК (тримання під вартою з 24.09.2010), Т.С. ч. 2 ст. 15 ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 185, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 315 КК (тримання під вартою з 25.09.2010), К. І. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 14 ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 185 КК (застосовано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд), через неявку свідків та потерпілих судові засідання відклалися 15 разів. При цьому суд лише один раз ухвалив постанову про примусовий привід свідків у судові засідання.

Загалом у цій справі 36 разів з різних причин оголошувалась перерва: через неявку потерпілих — 8 разів, неявку свідків — 7, призначення експертизи — 3, виклик слідчого — 1, перебування судді на лікарняному — 2, неявка прокурора — 2, перебування судді у відпустці — 1, хвороба підсудного (погане самопочуття підсудних) — 13, хвороба адвоката — 1, клопотання прокурора — 1 раз.

Також тривалим унаслідок неявки свідків є розгляд кримінальної справи, яка перебуває у провадженні Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області по обвинуваченню Ф.В. у вчиненні злочинів, перед-

бачених ч. 1 ст. 115 КК, у якому засуджений перебуває під вартою з 26.03.2010. У зв'язку зі скасуванням вироку Мукачівського міськрайонного суду від 06.12.2012 Апеляційним судом Закарпатської області згідно з ухвалою від 22.05.2013 направлено кримінальну справу на новий судовий розгляд; справа надійшла до місцевого суду 04.06.2013. Розгляд справи неодноразово відкладався у зв'язку з неявкою в судові засідання свідків, до яких застосовувався привід (9 разів); у зв'язку з недоставкою в судові засідання підсудного (3 рази) та з інших причин.

В окремих кримінальних справах (провадженнях) неявка свідків є фактично єдиною причиною відкладення судових засідань, яка, однак, залишається поза належною увагою суддів. Так, з 19.11.2013 у провадженні Хмельницького міськрайонного суду перебуває на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню Т.О. і О.К. у вчиненні злочину, передбаченого пунктами 1, 2, 4, 6, 9, 12 ч. 2 ст. 115 КК. У зазначеному провадженні за 6 місяців у справі проведено 14 судових засідань, 12 з яких відклалися через неявку свідків, і лише двічі було застосовано привід до них.

Аналогічні випадки неналежного реагування на порушення процесуальних обов'язків є характерними і для інших місцевих судів.

Також поширеною причиною затримок у розгляді кримінальних проваджень стосовно осіб, які тримаються під вартою більше 6 місяців, є неприбуття потерпілих за викликом суду. Особливість таких кримінальних проваджень полягає в неможливості застосувати до потерпілого такий ефективний вид заходу забезпечення кримінального провадження як привід, а тому можливості суду для реагування на неналежну процесуальну поведінку є обмеженими. Саме тому у разі неявки потерпілих суду необхідно за наявності для того підстав накладати на них грошове стягнення за невиконання процесуальних обов'язків.

В Оболонському районному суді м. Києва перебуває на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню І.Ю. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 296 КК, С.Д. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 185, ч. 3 ст. 357, ч. 2 ст. 196 КК. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовано до обвинувачених 11.07.2012. Справа надійшла до суду 11.07.2013. Розгляд справи судом відкладався 12 разів з причин неприбуття потерпілих. 05.05.2014 ухвалою суду на потерпілого накладено грошове стягнення.

Випадки тривалого розгляду кримінальних проваджень з причин неявки потерпілих є непоодинокими. Так, у провадженні Дніпровського районного суду м. Києва перебуває на розгляді кримінальна справа по обвинуваченню

А.С. Справа надійшла до суду з Апеляційного суду м. Києва 27.07.2011. Розгляд справи відкладався 26 разів з причини неявки потерпілих.

З огляду на істотність впливу неявки свідків та потерпілих у судові засідання на дотримання розумних строків розгляду кримінальних справ (проваджень), як позитивний спосіб реагування на цю проблему необхідно зазначити про застосування у судовому провадженні дистанційного способу судового розгляду під час допиту свідків, потерпілих. Особливо це стосується випадків, коли з матеріалів кримінального провадження вбачаються обставини, які свідчать про складність об'єктивних умов участі свідка, потерпілого у кримінальному провадженні, зокрема проживання таких осіб на відносно віддаленій від суду відстані.

Наприклад, у провадженні Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська перебуває кримінальна справа по обвинуваченню Ш.О. Під час розгляду цієї справи 12.02.2014 було проведено судове засідання у режимі відеоконференції із Алчевським районним судом Луганської області, під час якої було допитано потерпілого У.Р. Також було використано відеоконференцз'язок для допиту потерпілих З., який мешкає у м. Києві, та С.Є., який мешкає у м. Севастополі, окрім цього дистанційним способом було допитано свідка П., який мешкає у м. Стаханов Луганської області.

Дніпровським районним судом під час розгляду кримінального провадження по обвинуваченню С.А. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК, І.С. у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 187, 198 КК було проведено 5 допитів потерпілого в режимі відеоконференції.

Разом із свідком та потерпілим у кримінальному провадженні може брати участь і перекладач, оскільки під час судового розгляду, у разі необхідності перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження, суд залучає перекладача. Проведене узагальнення засвідчило, що в судових провадженнях, в яких було залучено перекладача, трапляються випадки відкладення судових засідань із причини його неявки в судове засідання.

У провадженні Святошинського районного суду м. Києва перебуває на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню Д.А. у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 187, ч. 4 ст. 296 КК. Обвинувачений тримається під вартою більше 6 місяців. Кримінальне провадження надійшло до суду 21.10.2013. Станом на 27.07.2014 провадження не розглянуто. За час розгляду кримінального провадження суд 4 рази оголошував перерву у судовому засіданні з причини неявки перекладача. При цьому у двох випадках судове засідання разом було відкладене більше ніж на

2 місяці. Інших заходів забезпечення кримінального провадження, окрім судового виклику, судом не застосовувалось.

Враховуючи наведене, для зниження тривалості кримінальних проваджень, а особливо тих, у яких до обвинуваченого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою, судді зобов'язані належним чином реагувати на невиконання процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження та реалізувати повноваження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Зокрема, це стосується положень ст. 139 КПК, яка визначає дії суду в разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на виклик суду.

Так, суду в кожному випадку необхідно встановлювати дотримання порядку виклику учасника кримінального провадження шляхом перевірки наявності підтвердження отримання таким учасником повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. За наявності такого підтвердження суду необхідно з'ясувати питання про наявність відомостей, які б давали змогу встановити причини неявки, оскільки за умови неявки без поважних причин або неповідомлення про причини свого неприбуття ч. 1 ст. 139 КПК закріплює імперативний обов'язок накладити грошове стягнення.

При цьому необхідно враховувати, що до таких учасників, як підозрюваний, обвинувачений, свідок, разом із накладенням грошового стягнення може бути застосовано привід згідно з правилами, передбаченими статтею 140 КПК.

За результатами аналізу статистичних даних, наданих окремими апеляційними судами, встановлено, що прийняття рішення про здійснення приводу є ефективним засобом забезпечення розумних строків кримінального провадження, оскільки принаймні у третині випадків застосування цього заходу забезпечує участь особи у наступному судовому засіданні. Це ж підтверджується і даними судової статистики, відповідно до яких у I півріччі 2014 року (у провадженнях за КПК 2012) у 4 319 випадках було застосовано привід свідка, який не було виконано у 1 554 випадках.

Таким чином, з огляду на наведене та враховуючи положення процесуального законодавства, суду за першої неявки до суду учасника кримінального провадження необхідно застосовувати такі заходи забезпечення кримінального провадження, як накладення грошового стягнення та здійснення приводу за наявності підтвердження одержання виклику відповідним учасником і відсутності даних про наявність поважних причин його неявки у судове засідання.

Разом із тим окремі апеляційні суди, наприклад Апеляційний суд Закарпатської області, акцентують увагу на неналежному стані виконання органами внутрішніх справ постанов про привід, при цьому зазначаючи, що рівень виконання постанов про примусовий привід є ще достатньо низьким. Непоодинокими є випадки несвоєчасного надходження до суду рапортів із зазначенням причин, з яких неможливо забезпечити явку учасників судового процесу (уже після визначеної в постанові дати судового засідання) або ж відсутності таких рапортів взагалі.

1.2. Неналежна організація роботи Державної пенітенціарної служби України

За результатами проведеного узагальнення встановлено, що частими і такими, що суттєво впливають на оперативність розгляду судом кримінального провадження, є випадки нездійснення ДПтС доставки до суду обвинувачених, які тримаються під вартою.

Необхідно наголосити, що випадки нездійснення доставки до суду обвинувачених (підсудних) конвойною службою у справах, що перебувають на розгляді судів понад 6 місяців, мають місце практично у всіх областях. Проте систематичного характеру, що значною, а інколи і вирішальною мірою впливає на строки розгляду кримінальних справ, така причина відкладення судового розгляду набула у Дніпропетровській, Херсонській, Миколаївській, Київській областях.

Наприклад, у провадженні Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області на розгляді перебуває кримінальна справа по обвинуваченню К.О. та Б.В. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 121, ч. 4 ст. 187 КК. Судовий розгляд протягом семи місяців з інтервалом раз на два тижні відкладався з причини недоставки підсудного К.О. із СІЗО.

У Каховському міськрайонному суді Херсонської області знаходиться кримінальне провадження по обвинуваченню Л.В. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК (надійшло до суду 26.07.2013). Ухвалою суду від 07.06.2013 щодо Л.В. було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, строк дії ухвали визначено 60 днів з моменту її проголошення (у подальшому під час розгляду кримінального провадження обвинуваченому продовжувався строк тримання під вартою кожні 60 днів). 12 разів у цьому провадженні судовий розгляд не відбувався з причини недоставки обвинуваченого через поломку спецтранспорту кон-

войної служби Каховського РВ УМВС України в Херсонській області, про що у матеріалах справи є відповідні повідомлення.

Відеоконференція у зазначеному кримінальному провадженні не проводилась, оскільки обвинувачений категорично відмовлявся від її проведення.

Особливого впливу на тривалість строків кримінального провадження аналізована причина набуває у багатоепізодних складних кримінальних справах (складних кримінальних провадженнях) зі значною кількістю учасників.

На розгляді Корабельного районного суду м. Миколаєва перебуває кримінальна справа по обвинуваченню І.В. (запобіжний захід — взяття під варту з 03.02.2006 згідно з КПК 1960 р.) у вчиненні злочинів, передбачених пунктами «и», «і» ст. 93 (в редакції КК 1960 р.), ч. 2 ст. 15, пунктами 5, 6, 11, 12, 13 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 125, ч. 1 ст. 263 КК, П.В. (запобіжний захід — взяття під варту з 27.01.2006 згідно з КПК 1960 р.) у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 17, пунктами «а», «з», «и», «і» ст. 93 (в редакції КК 1960 р.), ст. 257, ч. 2 ст. 15, пунктами 6, 11, 12, 13 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 263 КК, М.О. (запобіжний захід — взяття під варту з 19.05.2006 згідно з КПК 1960 р.) у вчиненні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 27 ч. 2 ст. 15, пунктами 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 263 КК, Ш.В. (запобіжний захід — взяття під варту з 27.01.2006 згідно з КПК 1960 р.) у вчиненні злочинів, передбачених пунктами «а», «г», «е», «з», «и», «і» ст. 93 (в редакції КК 1960 р.), ст. 257, ч. 2 ст. 15, пунктами 6, 11, 12, 13 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 263, ч. 2 ст. 393 КК, Ф.В. (запобіжний захід — взяття під варту з 28.01.2006 згідно з КПК 1960 р.) у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 15, пунктами 6, 11, 12, 13 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 263 КК, М.О. (запобіжний захід — взяття під варту з 21.02.2008 згідно з КПК 1960 р.) у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 17, ст. 94 (в редакції 1960), ст. 257, ч. 2 ст. 15, пунктами 11, 12, 13 ч. 2 ст. 115, частинами 2, 3 ст. 358 КК.

Справа перебуває в провадженні суду з 26.10.2010.

Враховуючи складність справи, при її розгляді призначалось 187 судових засідань, які відкладались і в яких оголошувались перерви, з таких підстав: нездійснення доставки до суду підсудних, які знаходяться під вартою — 19 разів, неявка захисника — 25, в зв'язку із закінченням робочого часу — 96, хвороба народного засідателя — 2, клопотання прокурора — 4, клопотання захисника — 10, клопотання підсудного — 5, клопотання потерпілого — 1, хвороба підсудного — 3, хвороба захисника — 2, неявка народного засідателя — 2 (без поважних причин), призначення нового захисника — 5, погіршення самопочуття підсудного — 1, зрив підсудним судового засідання (спроба самогубства) — 1, призначення експертизи — 1, проведення експертизи — 1.

Процедура доставки осіб, окрім формальностей конвоювання, також ускладнюється встановленими лімітами на чисельність осіб, які можуть бути доставлені до суду.

Так, за інформацією Апеляційного суду Дніпропетровської області, за Синельниківським міськрайонним судом Дніпропетровської області закріплено такий ліміт на чисельність осіб, які можуть бути доставлені конвояною службою: не більше дев'яти осіб на робочий тиждень (лист Синельниківського МВ ГУ МВС України у Дніпропетровській області від 07.03.2014 № 2463).

До того ж органами внутрішніх справ постійно коригуються дати доставки, що позбавляє суд можливості спланувати свою діяльність та організувати ефективну роботу.

Наприклад, у Синельниківському міськрайонному суді взагалі було припинено доставку підсудних/обвинувачених у період з 01.05.2014 по 12.05.2014 (лист ГУ МВС України у Дніпропетровській області Синельниківський МВ від 05.05.2014 № 4718).

У контексті аналізованої причини необхідно зауважити, що недостатнє застосування процесуального механізму дистанційного судового провадження, яким можна було б компенсувати проблему з доставкою засуджених, зумовлене процесуальними вимогами щодо здійснення такого провадження. Насамперед це стосується положень ч. 2 ст. 336 КПК, відповідно до якої суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує.

Разом із тим з огляду на те, що рішення про здійснення дистанційного судового провадження може бути ухвалено судом за власною ініціативою, а не лише за клопотанням сторони чи інших учасників судового провадження, суду у кожному конкретному випадку, одразу після виникнення обставин, передбачених ч. 1 ст. 336 КПК, необхідно з'ясовувати думку обвинуваченого про здійснення дистанційного судового провадження.

1.3. Неприбуття захисника, прокурора

Неявка захисників та сторони обвинувачення хоч і є нечастою причиною, проте у поєднанні з уже наведеними причинами оголошення перерв у судовому розгляді значно затягує розгляд кримінальних проваджень, що перебувають на розгляді у судах. Захисник та прокурор є учасниками кримінального провадження, які здійснюють свою діяльність на професійній основі, а тому невиконання ними своїх процесуальних обов'язків вимагає

невідкладного реагування спеціально уповноважених на це органів за результатами одержаної від судів інформації.

Наприклад, у Баглійському районному суді м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області знаходиться на розгляді суду більше 6 місяців кримінальне провадження по обвинуваченню К.В. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК. По провадженню було проведено близько 24 судових засідання, з яких у 5 випадках засідання відкладалося через неявку захисника.

У процесі розгляду Шевченківським районним судом м. Києва кримінального провадження щодо Д.В., Б.П., С.О., Р.Б. по обвинуваченню у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 15, пунктами 1, 5, 9, 11, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 263 КК, захисник К. 7 разів не з'являвся за викликом суду в судові засідання. Відомостей щодо застосування судом заходів реагування на такий факт судом не надано.

Суд відповідальний за дотримання розумних строків у судовому провадженні, тому зобов'язаний за наявності підстав реагувати у процесуальному порядку на невиконання процесуальних обов'язків зі сторони захисника у провадженні.

Так, у провадженні Оріхівського районного суду Запорізької області перебуває на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню М.О. у вчиненні злочинів, передбачених пунктами 2, 6 ч. 2 ст. 115 КК. Суд 21.11.2013 в порядку реагування на порушення вимог статей 47, 52 КПК направив ухвалу до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про притягнення до дисциплінарної відповідальності захисника Б.І. В ухвалі суд зазначив, що інтереси М.О. захищали захисники Ш.М. та Б.І. 18.07.2013 захисник Б.І. без поважних причин не з'явився в судові засідання з розгляду питання щодо продовження строків тримання під вартою М.О., унаслідок чого це питання розглянуто в присутності захисника Ш.М. 15.10.2013 обвинувачений заявив відмову від захисника Ш.М., яка була прийнята судом, і Б.І. залишився єдиним захисником у судовому провадженні. Б.І. не з'явився на судові засідання 14.11.2013, через канцелярію суду просив відкласти засідання на 20.11.2013 та 21.11.2013 через те, що 21.11.2013 суду необхідно було вирішувати питання про продовження тримання під вартою М.О. Таким чином, захисник умисно затягував розгляд кримінального провадження.

Неявка сторони обвинувачення теж була підставою затягування розгляду кримінальних проваджень.

Наприклад, у провадженні Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області знаходиться кримінальна справа, яка розгля-

дається за КПК України 1960 р., по обвинуваченню К.Д. у вчиненні злочинів, передбачених пунктами 6, 9, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187 КК.

Кримінальна справа тривалий час знаходилася у провадженні суду, в якому обвинувачення підтримував прокурор Ц.І., судове слідство було закінчене 31.03.2014. У цьому судовому засіданні прокурором було заявлено клопотання про перерву для підготовки до судових дебатів. Проте на наступне судове засідання, яке було призначене на 12.05.2014, прокурор не з'явився, не повідомивши про причину своєї неявки.

На даний факт неприпустимої поведінки прокурора Ц.І. суд постановив окрему ухвалу, якою проінформував прокурора Дніпропетровської області про поведінку Ц.І.

Шевченківським районним судом м. Києва тричі відкладався розгляд кримінального провадження по обвинуваченню К.Я., І.М. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 187, ч. 3 ст. 357 КК, внаслідок неявки прокурора в судове засідання. Відомостей щодо реагування суду на зазначений факт для узагальнення не надано.

Хоча дані факти неявки прокурорів та захисників не є систематичними, проте, з урахуванням неналежної доставки підсудних/обвинувачених призводять до затягування розгляду кримінальних проваджень, а також мають негативний вплив на явку інших учасників провадження (свідків, потерпілих, експертів) та призводять до безпідставних витрат на доставку осіб до суду, які тримаються під вартою.

1.4. Складність кримінального провадження (наявність багатоепізодних справ та велика кількість учасників кримінального провадження)

За результатами узагальнення встановлено, що поширеною причиною тривалого розгляду кримінальних справ, у яких обвинувачені тримаються під вартою, є складність кримінального провадження, яка зумовлена наявністю багатоепізодних справ та великої кількості учасників провадження.

У провадженні Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області перебуває кримінальна справа по обвинуваченню Д.О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 366 КК, К.Г. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 28 ч. 2 ст. 366 КК, Т.В. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 28 ч. 2 ст. 366 КК, та інших (всього 24 особи). Обвинувачена С.О. у цій справі тримається під вартою з 24.11.2009.

Справа надійшла до суду 22.05.2009., передана судді Х.І. 08.02.2010. Кримінальна справа багатоепізодна з великою кількістю підсудних та інших учасників справи. Причинами відкладення та перерв судових засідань у цій справі є неявка до суду підсудних, їх захисників та свідків, у зв'язку з чим судом було винесено 28 постанов про примусовий привід. Також судом неодноразово виносились постанови про об'єднання кримінальних справ.

У провадженні Суворовського районного суду м. Херсона перебуває на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню Б.Є., у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК, строк тримання під вартою — з 14.11.2013; Н.Р. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 190, ч. 5 ст. 27 ст. 358, частинами 1, 4 ст. 358 КК, строк тримання під вартою — з 14.11.2013.

Провадження надійшло до суду 26.12.2013. У цьому кримінальному провадженні судом постановлено 337 ухвал про допит потерпілих у режимі відеоконференції, якими відповідним судам доручалось забезпечити проведення допиту потерпілих у режимі відеоконференції, а органам внутрішніх справ — доставку потерпілих у судові засідання. У кримінальному провадженні понад 100 осіб мають статус потерпілих.

Також під час розгляду справ з великою кількістю учасників, у судів виникали проблеми із залами судових засідань, що призводить до неможливості проведення розгляду справ.

Так, згідно з відомостями Апеляційного суду м. Києва у провадженні Дарницького районного суду м. Києва перебуває на розгляді кримінальна справа по обвинуваченню 11 осіб (на момент надходження справи до суду всі 11 осіб перебували під вартою). З огляду на таку кількість обвинувачених та інших учасників процесу в Дарницькому районному суді м. Києва виникла проблема із наявністю залів судових засідань, які могли б умістити таку кількість осіб. Попереднє судове засідання у зазначеній справі було призначене на 29.10.2012. Станом на 01.07.2014 розгляд справи триває. Чотирьом обвинуваченим запобіжних захід у вигляді тримання під вартою змінено на заставу та підписку про невиїзд.

Причиною тривалого розгляду справи (провадження) є необхідність повторного допиту окремих свідків, а деколи відповідно до інформації, наданої місцевими судами, один свідок викликається на додаткові допити (для з'ясування відомостей, які не були з'ясовані під час першого допиту) 4–5 разів. Це може свідчити про неналежну організацію розгляду конкретного провадження, зокрема, про невикористання передбаченого ч. 14 ст. 352 КПК процесуального права суду на одночасний допит двох чи більше вже

допитаних учасників кримінального провадження (свідків, потерпілих, обвинувачених) для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях.

Наприклад, розгляд справи Хмільницьким міськрайонним судом Вінницької області з причин неодноразового повторного допиту свідків був тривалим, оскільки:

14.01.2014 — відкладено у зв'язку з неявкою адвоката;

28.01.2014 — допитано свідків Ф.В., В.В. та К.А. Оголошено перерву у зв'язку з необхідністю повторного виклику свідків С.А. та М.С.;

13.02.2014 — оголошено перерву у зв'язку з неявкою адвоката Б.А., а також свідків М.С., С.А. Винесено постанову про привід в судове засідання свідка М.С.;

04.03.2014 — оголошено перерву у зв'язку з неявкою свідка С.А.;

18.03.2014 — допитано експертів Г.І., П.А., а також свідків С.А. та М.С. Оголошено перерву у зв'язку з необхідністю повторного виклику свідків М.С., В.В., а також М.С., П.Ю. та К.П.;

19.03.2014 — оголошено перерву у зв'язку з не доставкою свідків П.Ю., К.П.;

04.04.2014 — допитано свідка М.С. Оголошено перерву у зв'язку з необхідністю повторного виклику свідків М.С., В.В., П.Ю., К.П.;

13.05.2014 — оголошено перерву у зв'язку з не доставкою підсудного К.С. та свідків П.Ю., К.П.

29.05.2014 — допитано свідків П.Ю., К.П. Оголошено перерву у зв'язку з необхідністю виклику свідків М.С., В.В.

13.06.2014 — винесено постанову про привід в судове засідання свідків М.С. та В.В.

04.07.2014 — в судовому засіданні оголошено перерву до 17.07.2014 у зв'язку з клопотанням захисника Б.А. про ознайомлення його та підсудного К.С. з матеріалами справи.

Як зазначалось вище, у багатоепізодних справах найчастіше відбувається «нашарування» причин відкладення судових засідань, а отже, і причин порушення тривалих строків розгляду кримінального провадження. Саме тому особливого значення у таких провадженнях набуває невідкладність реагування судді на неналежне виконання процесуальних обов'язків учасниками судового процесу, а особливо таких учасників, як прокурор та адвокат. У зв'язку із цим варто зробити акцент на обґрунтованій практиці суддів, які, визначаючи дату чергового судового засідання, з'ясовують думку сторін кримінального провадження та не призначають судові засідання на дні, в які явка сторін кримінального провадження завідомо буде неможливою чи ускладненою.

1.5. Неприбуття експерта та тривалий час проведення експертизи

Проведеним узагальненням встановлено випадки відкладення розгляду кримінальних справ (проваджень), у яких обвинувачений перебуває під вартою понад 6 місяців з підстав неприбуття за викликом суду експерта.

У провадженні Подільського районного суду м. Києва перебуває на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню Б.А. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК. Кримінальне провадження надійшло до суду 26.06.2013. Розгляд провадження тричі було перервано з причини неявки експерта в судові засідання, що на понад 2 місяці затягнуло розгляд провадження по суті.

У провадженні судді Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області знаходиться кримінальна справ по обвинуваченню Л.С. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 286 КК. Ця справа переглядалася в Апеляційному судді Дніпропетровської області. У ході перегляду справи постановлений у ній вирок був скасований, а справу було направлено на новий судовий розгляд з вказівкою провести повторну комплексну судову автотехнічну експертизу.

На виконання вимог, зазначених в ухвалі апеляційного суду, на повторному судовому розгляді суддею Ч.Н. винесено ухвалу про проведення повторної автотехнічної експертизи. Зазначена справа була направлена до експертної установи — Дніпропетровського НДІСЕ, яка у свою чергу, повідомила суд, що проведення експертного дослідження може перевищувати 90 днів. Через зазначене судовий розгляд у справі фактично був перерваний з 05.12.2013 аж до 12.06.2014, тобто на півроку.

З аналогічної причини був тривалим розгляд провадження Апеляційним судом Черкаської області по обвинуваченню Н.П. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 187, ч. 1 ст. 187 КК. Матеріали справи надійшли до апеляційного суду 18.12.2013. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовано судом першої інстанції. При розгляді справи відводи не заявлялися, судові засідання у режимі відеоконференції не проводилися. Тривалий розгляд справи зумовлений призначенням амбулаторної судово-психіатричної експертизи та стаціонарної судово-психіатричної експертизи, проведення яких у сукупності зайняло близько 7 місяців.

1.6. Неналежне здійснення судом своїх повноважень (неналежна організація роботи суду (суддів))

Неналежне здійснення судом своїх повноважень (неналежна організація роботи суду (суддів)), як і в 2013 році, стало однією з причин недотримання розумних строків у кримінальних провадженнях. За результатами аналізу причин тривалого розгляду кримінальних проваджень, зокрема тих, у яких обвинувачені тримаються під вартою понад 6 місяців, встановлено, що до таких причин належить відкладення судових засідань з розгляду кримінальних проваджень та визначення необґрунтованої тривалості перерв при відкладенні судових засідань, друга з яких напряму залежить від організації розгляду провадження суддею. При цьому необґрунтована тривалість перерв є причиною, характерною для судів усіх областей України.

Так, встановлено, що у провадженні Святошинського районного суду м. Києва на розгляді перебуває кримінальне провадження стосовно Г.Р. та З.П. по обвинуваченню у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого п. 12 ч. 2 ст. 115 КК. Провадження надійшло до суду 03.12.2013 (підготовче засідання було призначене лише на 23.12.2013). Станом на 01.07.2014 судові засідання було відкладене внаслідок неявки свідків. За цей період суд 4 рази відкладав судовий розгляд (з 23.12.2013 на 14.01.2014; з 14.01.2014 на 29.01.2014; з 29.01.2014 на 26.06.2014; з 26.06.2014 на 01.07.2014...). Середня тривалість перерв між засіданнями становить близько 36 днів, а найбільша – 146 днів.

Ураховуючи, що поряд із неналежним здійсненням судом своїх повноважень однією із основних причин недотримання розумних строків у кримінальних провадженнях є відкладення судових засідань у зв'язку з неявкою учасників кримінального провадження, оголошення необґрунтовано тривалих перерв між такими засіданнями лише посилює негативний ефект інших причин надміру тривалого розгляду кримінальних проваджень. Також необхідно враховувати, що, на відміну від інших причин недотримання розумних строків, аналізована причина виникає внаслідок дій самого суду, на якого покладено обов'язок із забезпечення здійснення кримінального провадження впродовж розумних строків.

Разом із тим за результатами аналізу співвідношення причин відкладення і тривалості відповідної перерви встановлено, що здебільшого тривалість перерв не зумовлена жодними об'єктивними передумовами. Такі передумови відсутні, наприклад, у разі відкладення на значний строк (20–30 днів і більше) з причин неявки учасників кримінального провадження. У деяких

кримінальних провадженнях відкладення здійснювалось не менше ніж на місяць, незважаючи на причини, які його зумовили.

У провадженні Лохвицького районного суду Полтавської області перебуває на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню Б.Й. та Б.Р. по обвинуваченню у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 115, ст. 395 КК. 24.10.2013 справу було призначено до розгляду. Станом на 02.06.2014 розгляд справи відкладено з причини проведення експертизи. За цей період суд провів лише 10 судових засідань, середня тривалість перерв між якими становить близько 22 днів.

Шевченківським районним судом м. Києва під час розгляду кримінального провадження стосовно Д.В., Б.П., С.О., Р.Б. по обвинуваченню у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2, ст. 15, пунктами 1, 5, 9, 11, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 263 КК, відкладено розгляд провадження на 20 днів для можливості ознайомлення учасників кримінального провадження з долученими матеріалами досудового розслідування.

Поширеною є практика відкладення судових засідань через зайнятість судді в іншій справі або перебування судді в нарадчій кімнаті. Наводячи зазначену підставу як причину відкладення розгляду кримінального провадження, у якому обвинувачений перебуває під вартою, суддям необхідно враховувати, що розгляд такого провадження має здійснюватись в першочерговому порядку.

У провадженні Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська перебуває кримінальна справа (провадження) по обвинуваченню М.Ф. у вчиненні злочинів, передбачених п. 7 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 121, ч. 4 ст. 296 КК та В.В. і Т.М. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 296 КК, стосовно М.Ф. обрано запобіжний захід – тримання під вартою, який вже утримується під вартою 2 роки 10 місяців, стосовно інших осіб обрано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд.

Зазначена справа з 16.03.2012 перебуває у провадженні суду та розглядається колегіально, судовий розгляд у справі 57 разів відкладався, з них 7 разів із причини перебування судді у нарадчій кімнаті.

Такі випадки є характерними для чималої кількості кримінальних проваджень.

Також за результатами аналізу причин недотримання розумних строків виявлені випадки, коли розгляд кримінального провадження впродовж тривалого періоду не розпочинається по суті. Зокрема, це стосується випадків виконання процесуального обов'язку щодо оголошення обвинувального акта в повному обсязі в порядку ст. 347 КПК, згідно з якою судовий розгляд

починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі.

Під час проведення узагальнення встановлено, що у Шевченківському районному суді м. Києва у кримінальному провадженні по обвинуваченню К.М., М.С., З.Л., Л.Н. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 28, ст. 366, ч. 4 ст. 190 КК, оголошення обвинувального акту в повному обсязі триває близько 6 місяців, і станом на 23.06.2014 оголошення не було завершено.

Випадок тривалого оголошення обвинувального висновку встановлено в Деснянському районному суді м. Києва. У кримінальній справі по обвинуваченню 9 осіб (одна з яких є громадянином США) у вчиненні кожної злочинів, передбачених ч. 4 ст. 28, ч. 4 ст. 190, ч. 2 ст. 205, ч. 3 ст. 209, ч. 1 ст. 255, ч. 2 ст. 358, ч. 3 ст. 358 КК, оголошення обвинувального висновку тривало з 11.12.2012 по 21.11.2013 включно. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовано до громадянина США з 26.11.2008.

Такі провадження містять явні ознаки недотримання вимог щодо здійснення кримінального провадження впродовж розумного строку.

Також встановлено випадки, коли судді під час розгляду кримінальної справи (провадження) заявляють самовідвід з підстав, які існували на момент проведення підготовчого судового засідання.

До Дарницького районного суду м. Києва 22.02.2013 надійшло кримінальне провадження по обвинуваченню В.В. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 15, ч. 1 ст. 152 КК. Провадження розглядається колегіально. 15.08.2013 (тобто через понад 6 місяців з моменту надходження провадження до суду) суддя Щ. заявила самовідвід у зв'язку з тим, що вона приймала рішення про направлення кримінальної справи по обвинуваченню В.В. на додаткове розслідування. Після самовідводу новостворена колегія суддів розпочала розгляд провадження спочатку. Станом на 01.07.2014 розгляд провадження триває.

Трапляються випадки порушення суддями строку призначення підготовчого судового засідання.

У провадженні Оболонського районного суду м. Києва перебуває на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню Б.О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 307, ч. 1 ст. 317, ч. 1 ст. 306 КК, та Б.С. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 307 КК. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовано до Б.О. 27.01.2012. Справа надійшла до суду 30.03.2013, а підготовче судове засідання проведено лише 18.06.2013. У подальшому розгляд справи 9 разів було відкладено з підстав

перебування судді на лікарняному або через зайнятість в іншому процесі, що затримало розгляд справи на понад 4 місяці.

Суддею Шевченківського районного суду м. Києва у кримінальному провадженні стосовно К.Т. по обвинуваченню у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 358, ч. 4 ст. 358, ч. 2 ст. 190, ч. 2 ст. 185 КК, підготовче судове засідання було призначене на 22.10.2013, а провадження надійшло до суду 09.10.2013.

Враховуючи, що згідно з положеннями ст. 314 КПК підготовче засідання суду призначається не пізніше 5 днів з моменту отримання обвинувального акта, судьями зазначених судів було неправомірно продовжено строк призначення підготовчого судового засідання, що, у свою чергу, вплинуло на оперативність розгляду проваджень, у яких до обвинувачених застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Непоодинокими є випадки відкладення судового розгляду з об'єктивних причин, зокрема внаслідок технічних неполадок у суді. Наприклад Шевченківським районним судом на 16 днів було відкладено судовий розгляд кримінального провадження по обвинуваченню З.Д. у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 125, ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186 КК, з причини відсутності у суді електричної енергії.

Також як приклад неналежної організації судового розгляду слід навести кримінальну справу, яка перебуває на розгляді Сумського районного суду щодо Б.І. по обвинуваченню вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 195, ч. 3 ст. 15, ч. 5 ст. 185, ч. 1 ст. 304 КК, Б.Д. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 5 ст. 185, ч. 2 ст. 189 та ч. 2 ст. 185 КК, П.В. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 15, ч. 5 ст. 195, ч. 5 ст. 185, ч. 1 ст. 304 КК, К.Р. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 15, ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 185, ч. 3 ст. 185 КК та П.А. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 15, ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 185 КК. Під час розгляду цієї справи, яка перебуває в провадженні судді з 29.07.2011, оголошувалися перерви у зв'язку із закінченням робочого часу — 4 рази; у зв'язку з початком розгляду іншої справи — 8 разів; унаслідок недоставки підсудних конвоєм — 3 рази.

Недопустимими є випадки, коли внаслідок постійного відкладення судових засідань упродовж тривалого часу не розпочинається розгляд пред'явленого обвинувачення по суті. Наприклад, у провадженні Ямпільського районного суду Сумської області на розгляді з 05.04.2013 знаходиться кримінальна справа по обвинуваченню Ф.О. і К.Ю. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 307, ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 305 КК.

Після скасування першого вироку суду першої інстанції 28.03.2013 перше судове засідання розгляду цієї справи по суті відбулося лише 15.07.2013 року. Призначені в цей період судові засідання не відбувалися у зв'язку з хворобою захисника та його заміною, надання захиснику часу для ознайомлення зі справою.

При цьому, в період з 07.10.2013 до 07.08.2014 розгляд справи по суті не відбувався у зв'язку з перевіркою органами досудового слідства заяв по застосування до обвинувачених незаконних методів досудового слідства. Таким чином, по суті пред'явленого обвинувачення справа не розглядалася з 05.04.2013 по 31.07.2013, а потім з 07.10.2013 по 07.08.2014, а підсудні (Ф.О. і К.Ю.) з урахуванням строку тримання під вартою на досудовому слідстві утримуються під вартою з 11.12.2011, тобто понад 2 роки 7 місяців.

Очевидно, що під час розгляду справи судом не враховуються підвищені вимоги до оперативності розгляду справ, у яких підсудні тримаються під вартою.

За результатами узагальнення судової практики встановлено, що на даний час у судах практично всіх областей, м. Києва залишаються не розглянутими кримінальні справи у порядку КПК 1960 р., у яких підсудні утримуються під вартою понад 6 місяців. Тривалість строку тримання під вартою у таких справах інколи перевищує 5 років.

Як правило, такі кримінальні справи перебувають на повторному новому розгляді через невиконання обов'язкових вказівок суду апеляційної або касаційної інстанції. Також тривалий розгляд цих справ пов'язаний із необхідністю розпочинати розгляд справи спочатку через відвід судді або закінчення строку його повноважень. Слід зазначити, що в цих справах підсудним інкримінується вчинення особливо тяжких злочинів, що здебільшого обґрунтовує застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Норми КПК 1960 р. не забезпечують порядок здійснення періодичного судового контролю за доцільністю подальшого утримання підсудного під вартою, проте суди повинні враховувати практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) під час розгляду цих справ.

Як один із прикладів недотримання судами вимог стосовно розумного строку розгляду кримінальних справ, у яких підсудним обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, судами апеляційної інстанції наведено кримінальну справу по обвинуваченню Д.Ю. у вчиненні злочину, передбаченого п «і» ст. 93 КК 1960 р., що перебуває у провадженні Вінницького міського суду Вінницької області на новому розгляді з 18.01.2013. Злочин вчинено у 2001 році.

Кримінальна справа по обвинуваченню К.Л., К.О., П.Д., С.В., Г.А. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 28, пунктами 6, 9, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 146, ч. 3 ст. 15, ч. 4 ст. 190, частинами 2, 3 ст. 358 КК, перебуває у провадженні Голосіївського районного суду м. Києва з 05.10.2010. Тривалий розгляд цієї справи пов'язаний із зміною складу колегії суддів, зокрема, з необхідністю передати справу до провадження іншого судді у зв'язку із закінченням повноважень, заявленням самовідводу після розгляду справи понад 9 місяців, перерозподіл справи у зв'язку із декретною відпусткою судді. Таким чином, справа тричі передавалася до іншого судді і досі не постановлено остаточного судового рішення.

Однією із підстав для розгляду питання про доцільність зміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальних справах, що розглядаються судами в порядку КПК 1960 р., є фактична тривалість його застосування. Наприклад, у провадженні Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області на новому розгляді з 24.10.2012 перебуває кримінальна справа по обвинуваченню К.М. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК, яка вперше надійшла до суду 28.03.2008. З огляду на те що у справі двічі постановлювався вирок, який скасовувався судом апеляційної інстанції, а підсудний тривалий час утримувався під вартою, 15.04.2014 судом запобіжний захід К.М. було змінено з тримання під вартою на заставу.

Таким чином, суди не можуть залишати поза увагою фактор тривалості розгляду кримінальних справ та організувати їх розгляд та розгляд кримінальних проваджень у спосіб, який унеможлиблював би повторний перегляд.

Непоодинокими є випадки, коли судді місцевих судів вивчають матеріали кримінальних справ (проваджень) поверхнево, керування судовим процесом здійснюється без чіткого додержання процесуальних норм, допускається неповнота під час дослідження зібраних у справі доказів, викладені у вирокі висновки не відповідають фактичним обставинам справи, постановлені вирокі містять істотні недоліки. Як наслідок, судді виносили вирокі, які в подальшому скасовувались судами вищих інстанцій з поверненням справ на новий судовий розгляд, а підсудні особи надалі залишаються під вартою.

1.7. Неякісне досудове розслідування

Суттєвий вплив на оперативність судового розгляду має якість проведення досудового розслідування. Недоліки досудового розслідування у кримінальному провадженні у подальшому змушують суд призначати повторні

або первинно проводити експертизи, які мали бути проведені під час досудового розслідування з метою належного з'ясування усіх обставин вчинення кримінального правопорушення. Крім того, незадовільна робота органів досудового розслідування призводить до зміни або доповнення обвинувачення під час судового розгляду справи, що також негативно впливає на строки розгляду судом кримінальних проваджень.

Так, за перше півріччя 2014 року у судів загальної юрисдикції Дніпропетровської області судовий розгляд відкладався через призначення та проведення експертиз 19 разів, через зміну обвинувачення — 89, через відмову від обвинувачення прокурора та надання часу для підготовки обвинувачення потерпілим — 13, через надання органам досудового розслідування доручень провести певні слідчі дії — 23.

Проблема зазначених причин відкладання судового розгляду пов'язана з тим, що усунення недоліків досудового розслідування потребує значного часу, оскільки суди вимушені витребувати нові відомості, документи, що спростовують, або, навпаки, доводять наявність певних обставин, витребування яких через тривалий час стає дуже складним чи взагалі неможливим. Разом з тим проведення певного виду експертиз, попри контроль з боку суду щодо строків виконання, затягується на дуже тривалий час.

Яскравим прикладом неякісного досудового розслідування є кримінальне провадження, яке знаходиться на розгляді в Саксаганському районному суді м. Кривого Рогу Дніпропетровської області за обвинуваченням К.С. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК.

Під час судового розгляду кримінального провадження обвинувачений заявив клопотання про проведення дактилоскопічної експертизи медичних шприців, які згідно з протоколом вилучення були у нього виявленні та вилученні під час затримання 25.07.2013. Своє клопотання сторона захисту мотивувала тим, що працівниками правоохоронного органу під час обшуку особи було сфальсифіковано докази. З огляду на те, що ці обставини на стадії досудового розслідування не перевірялися (експертиза не проводилася) і при дослідженні судом інших доказів провадження у сукупності виникли сумніви щодо належності К.С. наркотичних засобів, клопотання захисту було задоволено та призначено експертизу.

Таким чином, неналежна якість проведення досудового розслідування також значною мірою перешкоджає дотриманню судами розумних строків при розгляді кримінального провадження.

2. Узагальнення судової практики щодо продовження строків тримання під вартою під час судового провадження

З метою вивчення стану реалізації положень КПК стосовно забезпечення періодичного судового контролю судами під час судового провадження обґрунтованості обмеження прав людини, пов'язаних із застосуванням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, судовою палатою у кримінальних справах ВССУ вивчено питання щодо обрання, продовження, зміни та скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на стадії судового розгляду кримінальних проваджень.

За даними судової статистики, за період із вступу в дію КПК до 01.10.2013 суди розглянули клопотання про застосування цього запобіжного заходу щодо 20 796 осіб. З них задовольнили клопотання щодо 14 837 осіб. Таким чином, у 75 % звернень сторони обвинувачення суди застосовували до підозрюваних, обвинувачених тримання під вартою. За цей же період домашній арешт застосовано до близько 5 100 осіб. Статистичні показники з початку 2014 року станом на 01.10.2014 визначають, що суди розглянули клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо 20 523 осіб. З них задовольнили клопотання щодо 13 677 осіб. Таким чином, у 70 % звернень сторони обвинувачення суди застосовували до підозрюваних, обвинувачених тримання під вартою. За цей же період домашній арешт застосовано до близько 6 800 осіб.

Практика застосування запобіжних заходів показує, що суди не повністю виконують вимоги КПК як щодо забезпечення якісного періодичного контролю за необхідністю застосування цих запобіжних заходів, так і за якістю та обґрунтованістю оцінки матеріалів, які є підставою для їх застосування.

Рішення про обрання, продовження, зміну чи скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою приймається слідчим суддею, судом шляхом постановлення ухвали, про що зазначено, зокрема, в ст. 183, ст. 194, статтях 196–199, 201–203 КПК. Також за правилами ст. 374 КПК під час ухвалення вироку у його резолютивній частині зазначаються рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі рішення про запобіжний захід до набрання вироком законної сили.

Обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час підготовчого провадження

У ч. 3 ст. 315 КПК зазначено, що під час підготовчого судового засідання суд першої інстанції за клопотанням учасників судового провадження має

право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд додержується правил, передбачених розділом II КПК. За відсутності зазначених клопотань сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим.

У судовій практиці виникли спірні питання щодо порядку застосування тримання під вартою на цій стадії судового провадження, зокрема чи відповідає вимогам КПК практика судів, коли за відсутності клопотань під час підготовчого судового засідання застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою автоматично продовжується на два місяці, та чи можна тлумачити положення, визначені у ст. 315 КПК, таким чином, що за відсутності відповідних клопотань тримання під вартою продовжується в межах строків, визначених ухвалою слідчого судді.

При направленні обвинувального акта до суду запобіжний захід щодо обвинуваченого є незмінним у межах строку, визначеного ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування (для запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою). За правилами ч. 3 ст. 315 КПК суд з урахуванням думки інших присутніх учасників підготовчого судового засідання вирішує питання про обрання, доцільність зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжного заходу, обраного обвинуваченому з урахуванням ризиків, визначених ст. 177 КПК, та обставин кримінального провадження. За відсутності зазначених клопотань від сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим (у межах строку, визначеного ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування) та, відповідно, обраний запобіжний захід щодо обвинуваченої особи — незмінним. Суд продовжує застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідно до порядку, визначеного Главою 18 КПК, тобто у будь-якому разі суд зобов'язаний з'ясувати наявність та характер ризиків, які обґрунтовують доцільність та правомірність подальшого обмеження прав людини у кримінальному провадженні. При цьому про право вирішення судом самостійно питання щодо продовження запобіжного заходу, який має обмежений строк дії (домашній арешт, тримання під вартою), та порядок розгляду цього питання у ст. 315 КПК не визначені.

У судовій практиці при вирішенні спірного питання про межі продовження строку тримання під вартою під час підготовчого провадження необ-

хідно враховувати, що за наявності клопотання сторони обвинувачення суд під час підготовчого судового засідання вправі продовжити строк тримання під вартою в межах, визначених ч. 1 ст. 197 КПК.

Наприклад, під час підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні по обвинуваченню М.Т. та П.А. у вчиненні злочину, передбаченого пунктами 4, 12 ч. 2 ст. 115 КК, у Зарічнянському районному суді м. Суми 29.04.2013. прокурор заявив клопотання про продовження строку тримання під вартою кожному з обвинувачених. Суд продовжив строки тримання під вартою для М.Т. та П.А. на два місяці — до 29.06.2013. За відсутності відповідних клопотань застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою вважається продовженим. Суди першої інстанції за відсутності клопотань під час підготовчого судового засідання продовжують строк тримання під вартою та зазначають про це лише у резолютивній частині, чим порушують вимоги глави 18 КПК та практику ЄСПЛ, яка забороняє «автоматичне» продовження строку тримання під вартою.

Наприклад, в ухвалі про призначення підготовчого судового засідання колегія суддів Лохвицького районного суду Полтавської області продовжила строк тримання під вартою обвинуваченому Б.Й. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 115, ст. 395 КК, на два місяці, при цьому вказавши в ухвалі лише про обов'язок розглянути питання про доцільність продовження тримання під вартою обвинуваченого в межах двохмісячного строку (ч. 3 ст. 331 КПК) без фактичного розгляду та обґрунтування прийнятого рішення.

В іншому випадку ухвалою підготовчого судового засідання від 25.07.2013 у кримінальному провадженні Олександрівський районний суд Кіровоградської області, зазначивши, що обвинуваченим обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, у резолютивній частині ухвали постановив залишити обвинуваченим С.Ю., С.С., П.Д. запобіжний захід — взяття під варту без визначення закінчення строку тримання під вартою. При цьому під час наступного судового засідання (21.08.2013) суд вказав, що ухвалою від 25.07.2013 винесено рішення про продовження обвинуваченим запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. В ухвалі підготовчого судового засідання від 09.12.2013 у провадженні Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська лише в резолютивній частині вказав, що міру запобіжного заходу (тримання під вартою) залишити без змін до 09.02.2014. У будь-якому разі, суд був зобов'язаний визначити час закінчення строку тримання під вартою за судовим рішенням відповідно до ч. 4 ст. 196 КПК.

Тяжкість обвинувачення не може слугувати єдиним обґрунтуванням продовження строку тримання під вартою, тому судам, окрім кваліфікації,

слід визначати ризику (ст. 177 КПК), інакше судові рішення щодо продовження тримання під вартою не відповідають вимогам практики ЄСПЛ і нормам КПК.

Як свідчить судова практика, в окремих випадках суди без жодної мотивації в ухвалі на підставі ч. 3 ст. 315 КПК продовжують застосування тримання під вартою «автоматично», що прямо суперечить практиці ЄСПЛ. Крім цього, відсутність розгляду цих питань порушує вимоги глави 18 КПК. Деякі суди при продовженні застосування тримання під вартою під час підготовчого судового засідання посилаються на ст. 331 КПК, яка регулює порядок продовження застосування тримання під вартою під час судового розгляду, а не судового провадження, що також не є правильним. Необхідно зазначити про відповідні правові позиції ЄСПЛ щодо мотивування судових рішень. Зокрема у п. 33 рішення ЄСПЛ від 11.04.2013 у справі «Веренцов проти України» ЄСПЛ зазначив, що відповідно до його усталеної практики, яка відображає принцип, пов'язаний з належним відправленням правосуддя, у рішенні судів мають адекватно зазначатися підстави, на яких вони ґрунтуються. Ступінь застосування цього обов'язку наводити підстави може змінюватися залежно від характеру рішення та повинен визначатися з огляду на обставини справи (див. п. 26 рішення ЄСПЛ у справі «Гарсія Руїс проти Іспанії»).

Незважаючи на те, що у ч. 6 ст. 9 КПК визначено, що у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, застосування ст. 331 КПК на стадії підготовчого провадження є помилковим. У ч. 3 ст. 315 КПК вміщено норму, яка чітко регулює питання продовження запобіжних заходів у кримінальному провадженні, строк застосування яких не обмежений. Щодо застосування домашнього арешту та тримання під вартою, що обмежені граничним терміном дії, враховуючи наявну практику ЄСПЛ, яка поряд з визначеннями законних випадків тримання особи під вартою та процесуальних гарантій обрання та продовження застосування таких запобіжних заходів та однозначно забороняє «автоматичне» продовження застосування тримання під вартою, вважаємо, що суд під час підготовчого судового засідання уповноважений поставити перед сторонами провадження питання щодо запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності відповідних клопотань сторін, оскільки: 1) суд на цій стадії процесу відповідає за дотримання розумних строків розгляду, 2) підстав для повернення обвинувального акта суд не встановив, 3) це зумовлено необхідністю досягнення завдань кримінального

провадження. У будь-якому випадку суд не вправі вирішувати зазначене питання без забезпечення належного порядку розгляду та мотивування прийнятого рішення.

Слід нагадати, що у п. 75 рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» наголошено, що тривале тримання під вартою без визначення в рішенні суду відповідних підстав є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленого в п. 1 ст. 5 (див. справу «Соловей і Зозуля проти України» (Solovey and Zozulya v. Ukraine), № 40774/02 та № 4048/03, п. 76, від 27 листопада 2008 р.). За таких обставин Суд вважає, що рішення районного суду (без митовування підстав для його прийняття) не забезпечило заявникові адекватного захисту від свавілля, який є важливим елементом «законності» тримання під вартою в розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції.

Вимоги КПК щодо зазначення строку дії в ухвалах суду про обрання та продовження тримання під вартою

За результатами аналізу судової практики виявлено неоднозначне вирішення цього питання судами першої інстанції. У ч. 1 ст. 197 КПК визначено, що строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів.

Наприклад, в ухвалах від 29.04.2013, 16.05.2013, 11.07.2013, 12.09.2013 суддів Зарічянського районного суду м. Суми про продовження строку тримання під вартою у кримінальному провадженні по обвинуваченню М.Т. та П.А. у вчиненні злочину, передбаченого пунктами 4, 12 ч. 2 ст. 115 КК, у розглядуваному прикладі, зокрема в ухвалі від 11.07.2013 обвинуваченим продовжено строк тримання під вартою до 14.09.2013. При цьому строк дії попередньої ухвали закінчувався 16.07.2013. Таким чином суд постановив рахувати двохмісячний строк продовження тримання під вартою з часу закінчення дії попередньої ухвали, тобто з 16.07.2013. Проте судом не враховано, що постановляючи 11.07.2013 нову ухвалу, суд застосовує цей запобіжний захід на термін до 60 діб з часу постановлення ухвали.

У схожому випадку у кримінальному провадженні по обвинуваченню Р.Р. та Г.С. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 125, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 146 КК, (Шосткинський міськрайонний суд Сумської області) суд 20.05.2014, розглянувши клопотання про продовження тримання під вартою, задовольнив ці клопотання та постановив рахувати двохмісячний строк

тримання під вартою для Р.Р. з 05.06.2014, а для Г.С. з 04.06.2014, після закінчення дії попередніх ухвал суду.

Також у кримінальному провадженні, що перебуває на розгляді у Ленінському районному суді м. Полтави, розглянувши клопотання про продовження тримання під вартою обвинувачених, суд 31.12.2013 задовольнив ці клопотання та постановив рахувати двохмісячний строк тримання під вартою для усіх обвинувачених з 08.01.2014., після закінчення дії попередніх ухвал суду.

Аналогічної помилки допустився і Луцький міськрайонний суд Волинської області у кримінальному провадженні по обвинуваченню М.А. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 187, ч. 2 ст. 296, ч. 1 ст. 304 КК. У судовому засіданні 12.06.2014 прокурор подав клопотання про продовження строку застосування щодо М.А. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, строк якого закінчувався 04.07.2014 згідно з попередньою ухвалою суду. Суд задовольнив клопотання прокурора і продовжив строк тримання під вартою М.А. до 02.09.2014, тобто строк за ухвалою починав рахуватися з часу закінчення попередньої ухвали, чим було перевищено двохмісячний строк. Помилки такого роду допускали суди практично всіх областей. Рівненський міський суд у судовому провадженні неодноразово продовжував застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою усім трьом обвинуваченим на такі строки: ухвалою від 01.11.2013 — до 03.10.2014; ухвалою від 06.12.2013 — до 03.03.2014; ухвалою від 03.03.2014 — до 03.05.2014; ухвалою від 24.04.2014 — до 03.07.2014. Шевченківський районний суд м. Львова у провадженні по обвинуваченню С.М. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК, неодноразово продовжував застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою обвинуваченій на такі строки: ухвалою від 27.05.2014 — до 08.08.2014; ухвалою від 10.07.2013 — до 07.10.2014, обраховуючи строк із часу закінчення попередніх ухвал суду. При цьому необхідно враховувати, що в разі продовження тримання під вартою попередня ухвала втрачає свою силу. Такий підхід відповідає загальній zasadі законності кримінального провадження.

Ще одним проблемним питанням є визначення строку закінчення дії ухвали про продовження строку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Типовою для багатьох судів є хибна практика, за якою суд, постановивши відповідну ухвалу, наприклад, 27 серпня визначає датою закінчення її дії 27 жовтня. Оскільки строк дії ухвали суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не повинен перевищувати шістдесяті днів, продовження строку на два місяці може призвести

до порушення вимог ст. 197 КПК та перевищення максимального строку тримання під вартою.

Інколи суд взагалі не визначав час закінчення дії ухвали про продовження строку тримання під вартою. Наприклад, 21.11.2013 колегією суддів Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області в підготовчому судовому засіданні постановлено ухвалу про призначення судового розгляду у провадженні по обвинуваченню Л.О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 127, ст. 128, ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 186 КК, та П.Д. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК. У резолютивній частині ухвали суд визначив вважати продовженням застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для обвинуваченого П.Д., проте взагалі не зазначив ні строку її дії, ні часу закінчення.

У схожому випадку у кримінальному провадженні по обвинуваченню К.О. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК, Добропільський міськрайонний суд Донецької області неодноразово продовжував запобіжний захід у вигляді тримання під вартою К.О. на строк два місяці без зазначення конкретної дати закінчення дії ухвал суду.

Аналогічної помилки допустилися судді Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області у кримінальному провадженні по обвинуваченню С.А. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 185, ч. 4 ст. 187 КК; Д.В. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 185, ч. 4 ст. 187 КК; Ю.Р. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 185, ч. 1 ст. 263 КК; П.Є. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 5 ст. 185, ч. 4 ст. 187 КК; В.Я. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 185 КК. Суд неодноразово продовжував застосування до обвинувачених запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (при цьому з ухвал суду не вбачається, що суд розглядав відповідне питання щодо кожного з обвинувачених окремо з урахуванням вимог ст. 178 КПК), але, зазначаючи про продовження тримання під вартою строком на два місяці, не визначав строку закінчення дії відповідних ухвал.

У разі подання прокурором клопотання про продовження строку тримання під вартою суд має враховувати, що відповідне клопотання подається прокурором окремо щодо кожного із кількох обвинувачених (на підставі ч. 4 ст. 184 КПК). У такому клопотанні обов'язково повинно бути наведено обставини, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою. Під час розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою суд

розглядає такі клопотання окремо, про що відповідним чином зазначається в ухвалі. При цьому такий порядок забезпечує виконання судом вимог ст. 178 КПК щодо врахування особи обвинуваченого.

Результат аналізу ухвал про продовження строку тримання під вартою вказує на те, що трапляються випадки «колективного» розгляду цього питання щодо кількох обвинувачених. Так, у провадженні Хорольського районного суду Полтавської області перебуває на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню К.В., Б.М. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 152 КК, та Х.М. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 152, ч. 1 ст. 304 КК. Як вбачається з ухвал про продовження строку тримання під вартою, прокурор заявляв клопотання про продовження строку тримання всім обвинуваченим, при цьому, суд, задовольняючи відповідні клопотання, не досліджував обставин, передбачених ст. 178 КПК, продовжував строк тримання під вартою для всіх обвинувачених. Аналогічної помилки припустився і Шевченківський районний суд м. Львова. Так, у кримінальному провадженні, по якому обвинувачуються 8 осіб, п'ятьом з них суд неодноразово продовжував застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, при цьому з ухвал суду не вбачається дослідження питань, передбачених ст. 178 КПК, до кожного з обвинувачених. У схожому випадку без врахування вимог ст. 178 КПК неодноразово продовжено застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні Бабушкінського районного суду Дніпропетровської області, в якому строки тримання під вартою продовжувались п'ятьом обвинуваченим.

Такі випадки нівелюють вимогу про дотримання законності у сфері обмеження права на свободу у кримінальному провадженні. Суд зобов'язаний враховувати обставини, перелік яких передбачений ст. 178 КПК, для оцінки ризиків, які можуть слугувати поряд з підставами, визначеними ст. 177 КПК, загальною підставою для продовження тримання під вартою. У цих випадках суд покладався лише на правову кваліфікацію вчиненого, надану стороною обвинувачення, що є недостатнім для прийняття законного судового рішення.

Суду при розгляді відповідного клопотання слід ретельно перевіряти достовірність підстав для його задоволення, оскільки одним із найбільш частих порушень прав людини, визнаних ЄСПЛ у справах проти України, є необґрунтоване ухвалення судами рішень про продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою, а також те, що можливість застосування запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою

(зокрема, йдеться про застосування застави), у багатьох випадках навіть не розглядалася.

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 5 Конвенції (правова позиція ЄСПЛ, викладена у п. 60 рішення від 06.11.2008 у справі «Єлоєв проти України») після спливу певного проміжку часу (досудового розслідування, судового розгляду) навіть обґрунтована підозра у вчиненні злочину не може бути єдиним виправданням тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а тому суду в разі задоволення клопотання про обрання або продовження терміну застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою необхідно чітко зазначити у судовому рішенні про наявність іншої підстави (підстав) або ризику, що передбачені ч. 1 ст. 177 КПК. Обмеження розгляду клопотання про обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише переліком законодавчих (стандартних) підстав для його застосування без встановлення їх наявності та обґрунтованості до конкретної особи є порушенням вимог п. 4 ст. 5 Конвенції (п. 85 рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» від 10.02.2011).

Як засвідчать результати аналізу судової практики, суди в ухвалах про продовження строку тримання під вартою не співвідносять доцільність подальшого застосування тримання під вартою з особливістю тих дій, які слід провести для завершення провадження. Як правило, суд обмежується вказівкою на те, що строк застосування запобіжного заходу спливає, а судові провадження в межах цих строків завершити неможливо. При цьому досить часто така мотивація відповідної ухвали не деталізує питання щодо того, які складності виникли в суду, що не дозволяють завершити провадження, а також те, яким чином це пов'язано з ризиками, що зумовлюють подальше застосування тримання під вартою. Варто зазначити, що в багатьох випадках суд не зазначає про те, які конкретно визначені в КПК ризики продовжують існувати, та обмежується вказівкою на те, що «заявлені слідчим і прокурором під час обрання запобіжного заходу ризики, які виправдовують тримання особи під вартою, не зменшилися» (Шосткинський міськрайонний суд Сумської області); продовжують існувати ризики, викладені в ухвалі слідчого судді під час досудового розслідування (Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області); судом не встановлено даних про зменшення ризиків, передбачених ст. 177 КПК, строк тримання під вартою закінчується, а судові провадження неможливо завершити до закінчення строку тримання під вартою, мета та підстави застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою визначені в ухвалі слідчого судді, яка на час проведення підготовчого судового засідання не скасована, а нових підстав для застосу-

вання іншого запобіжного заходу немає (Соснівський районний суд Черкаської області), закінчується строк тримання під вартою, тому необхідно його продовжити тощо.

У багатьох випадках суд, продовжуючи тримання під вартою на підставі ст. 331 КПК, посилається на положення цієї статті та в резолютивній частині ухвали вказує строк, до якого продовжено цей запобіжний захід, що є грубим порушенням норм КПК та практики ЄСПЛ. Положення ст. 331 КПК лише вказують на обов'язок суду ініціювати розгляд питання про доцільність подальшого тримання під вартою обвинуваченого за відсутності клопотання прокурора. Розгляд цього питання має відбуватися за нормами Глави 18 КПК з обґрунтуванням наявності ризиків у кримінальному провадженні та необхідності подальшого застосування тримання під вартою.

Прикладом належного обґрунтування рішення про продовження строку тримання під вартою можуть слугувати відповідні ухвали у кримінальному провадженні по обвинуваченню С.Е. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 307, ст. 395 КК, що перебуває на розгляді у Нововолинському міському Волинської області. В ухвалях від 14.11.2013, 09.01.2014, 04.03.2014, 15.04.2014, 12.06.2014 суд зазначив, що: клопотання прокурора відповідало вимогам статей 184, 199 КПК. Вирішуючи клопотання про продовження строку тримання під вартою, суд враховував наявність ризиків, передбачених пунктами 1, 5 ч. 1 ст. 177 КПК, а також тяжкість покарання у кримінальних правопорушеннях, у вчиненні яких обвинувачується С.Е., його вік, стан здоров'я і те, що він не працює, не має тісних соціальних зв'язків, раніше притягувався до кримінальної відповідальності за тяжкий злочин, судимість за який не знята та не погашена у встановленому законом порядку, тому суд дійшов висновку, що докази та обставини, на які посилався прокурор у клопотаннях, давали достатні підстави вважати, що обвинувачений може переховуватися від суду, а також вчинити інші кримінальні правопорушення, іншим чином перешкоджати кримінальному провадженню, тому застосування більш м'якого запобіжного заходу не забезпечить його належної процесуальної поведінки. Як про недолік такої мотивації слід зазначити, що така мотивація аналогічна у всіх ухвалях, тому не простежується зменшення ризиків, передбачених ст. 177 КПК у взаємозв'язку із закінченням проведення окремих процесуальних дій у судовому провадженні (наприклад, допит свідків).

Також належна мотивація викладена в ухвалі Городищенського районного суду Черкаської області від 18.12.2013 у кримінальному провадженні по обвинуваченню Т.І. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 85, ч. 2 ст. 289

КК. Продовжуючи строк застосування до Т.І. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, суд вказав, що бере до уваги те, що Т.І. обвинувачується у вчиненні тяжкого злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до шести років. Також є достатньо підстав вважати, що Т.І. з огляду на його моральні якості може ухилитися від суду та не виконати його процесуальні рішення (ризик переховування). Крім того, обвинувачений неодноразово без поважних причин не з'являвся в судові засідання, хоча про час та дні слухання справи повідомлявся вчасно і належним чином, причини своєї неявки суду не повідомляв. Ухвали про здійснення примусового приводу обвинуваченого в зал судового засідання через органи МВС не були виконані. Також Т.І. не має постійного місця проживання, тривалий час не проживає за місцем реєстрації. Були взяті до уваги відомості про стан здоров'я та сімейний стан.

Колегія суддів Бориспільського міськрайонного суду Київської області під час розгляду кримінального провадження продовжила застосування до обвинуваченого Ю.О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 305, ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 307, ч. 1 ст. 309 КК, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. При цьому суд врахував, що Ю.О. є мешканцем іншої області, місця проживання на території Київської області немає, стороною обвинувачення йому інкриміновані особливо тяжкі злочини. Крім цього, прокурором додано до матеріалів провадження постанову про оголошення Ю.О. в розшук під час досудового розслідування, що свідчить про існування ризику ухилитися від суду в разі зміни запобіжного заходу.

Таким чином, обґрунтування доцільності продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою повинно відповідати ризикам та обставинам, що передбачені статтями 177–178 КПК, у їх зіставленні з конкретними фактами, встановленими учасниками судового провадження.

**Обов'язкове врахування стану здоров'я обвинуваченого
при вирішенні питання про обрання, продовження,
зміну запобіжного заходу
у вигляді тримання під вартою**

Врахування стану здоров'я обвинуваченого у разі необхідності стаціонарного лікування у зв'язку з тяжкими хронічними захворюваннями в багатьох випадках зумовлює необхідність зміни запобіжного заходу. Однією із вагомих підстав для зміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вар-

тою є належне врахування стану здоров'я обвинуваченого та визначення можливості отримувати медичну допомогу в умовах СІЗО. Так, суди в багатьох випадках не враховували наявність певних хвороб у обвинувачених під час розгляду клопотань про продовження строку тримання під вартою через подання до суду із СІЗО відповідних довідок про можливість надання медичної допомоги в умовах перебування в СІЗО. А у випадках, коли обвинувачений вказував на погіршення самопочуття як одну з підстав для зміни запобіжного заходу суд доручав територіальним управлінням ДпТС України забезпечити проведення повного медичного обстеження обвинувачених в умовах СІЗО з метою отримання об'єктивних висновків про стан здоров'я (наприклад, ухвала Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 07.04.2014 у провадженні про продовження строків тримання під вартою щодо С.Д.). В інших випадках суди не враховували доводи сторони захисту про необхідність зміни або недоцільність продовження запобіжного заходу у зв'язку з погіршенням стану здоров'я через відсутність підтверджуючих медичних документів.

Якщо ж суд встановлював наявність тяжких захворювань, то в багатьох випадках запобіжний захід змінювався не лише на домашній арешт, а й на особисте зобов'язання. Так, у справі Дубенського міськрайонного суду Рівненської області 16.12.2013 не продовжив строк тримання під вартою обвинуваченій Л.Д. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 304, ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 263 КК, та змінив тримання під вартою на особисте зобов'язання з таких підстав: згідно з довідкою про стан здоров'я з Рівненського слідчого ізолятора встановлено, що у Л.Д. туберкульоз, ВІЛ-інфекція VI стадії, гепатит «С», і вона потребує стаціонарного лікування у спеціалізованих медичних закладах МОЗ України. Таким чином, суд змінив запобіжний захід Л.Д. у зв'язку з перебігом важкої хвороби та необхідністю проведення лікування поза межами СІЗО.

Слід зазначити, що для зміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на більш м'який з підстав врахування стану здоров'я суд повинен переконатися у наявності підтвердної медичної документації про стан здоров'я та оцінити можливість надання ефективної допомоги в лікуванні захворювання обвинуваченого в умовах СІЗО. Так, Шевченківський районний суд м. Львова у кримінальному провадженні по обвинуваченню М.Р., С.З., Х.Р. та Г.І. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК, суд застосував до М.Р., С.З., Х.Р. запобіжний захід у вигляді тримання під вартою та до Г.І. запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Згодом ухвалою від 18.02.2014 суд продовжив застосування до М.Р., С.З., Х.Р. запобіжного захо-

ду у вигляді тримання під вартою; ухвалою від 10.04.2014 суд продовжив застосування до М.Р., С.З. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та врахувавши стан здоров'я обвинуваченого Х.Р., змінив запобіжний захід на домашній арешт (туберкульоз, плеврит, гепатит, що підтверджувалося медичною документацією); ухвалою від 19.06.2014 суд, врахувавши стан здоров'я обвинувачених С.З. (туберкульоз, хронічний гепатит, венозна недостатність 2-го ступеня, що підтверджувалося медичною документацією) та М.Р. (ЗЗТБ верхніх часток легень, міцні соціальні зв'язки), змінив їм запобіжний захід на домашній арешт.

Отже, питання щодо неможливості застосування тримання під вартою до обвинуваченого за медичним критерієм досить часто є підставою для зміни запобіжного заходу. Проте наявність різноманітних захворювань має бути належним чином підтверджена медичною документацією.

Слід звернути увагу і на практику ЄСПЛ з цього питання. Так, однією із підстав порушення п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Барило проти України» (рішення ЄСПЛ від 16.05.2013) стало те, що у заявниці було наявне тяжке захворювання (третя група інвалідності), у зв'язку з чим вона потребувала спеціального лікування, дієти і постійного медичного нагляду. За результатами огляду заявниці було призначено 4 ін'єкції інсуліну на день. Вона була змушена вводити собі інсулін самостійно, оскільки медичний працівник ІТТ перебував у відпустці, а працівники швидкої допомоги відмовлялися приїжджати до ІТТ.

Прикладом порушення статей 2, 3 Конвенції внаслідок необґрунтованого застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є рішення ЄСПЛ від 14.03.2013 у справі «Салахов та Іслямова проти України». У цій справі ЄСПЛ встановив порушення ст. 2 Конвенції в контексті матеріального аспекту з огляду на недотримання державою позитивного обов'язку щодо захисту здоров'я та життя заявника. Зокрема, йому було відмовлено в терміновій госпіталізації, яку він вимагав протягом двох тижнів; він тримався під вартою без будь-якого обґрунтування, перебуваючи при цьому в критичному стані, і всупереч рекомендаціям лікарів під час перебування в лікарні його постійно тримали в наручниках, що спричинило погіршення стану здоров'я.

Відповідно до обставин цієї справи 20.11.2007 заявника було затримано працівниками міліції за підозрою у вчиненні крадіжки та поміщено до ІТТ Бахчисарайського РВ ГУМВС України в Автономній Республіці Крим (АРК), а згодом до Сімферопольського СІЗО. На той час у заявника було встановлено низку захворювань, в тому числі ВІЛ-захворювання IV стадії.

Попри повідомлення заявника про його стан здоров'я наявність такого захворювання діагностували лише під час третього медичного огляду (05.06.2008), проте було зазначено, що немає необхідності його термінової госпіталізації.

Захисник заявника 06.06.2008 звернувся до Бахчисарайського районного суду АРК з клопотанням про звільнення заявника та термінове надання йому медичної допомоги з огляду на встановлені Бахчисарайською ЦРЛ серйозні захворювання. Було також зазначено, що урахуванням стану здоров'я заявника, він не становив загрози для суспільства. Бахчисарайський районний суд відмовив у задоволенні зазначеного клопотання.

16.06.2008 заявники звернулись до ЄСПЛ із заявою про те, щоб відповідно до Правила 39 Регламенту ЄСПЛ останній зобов'язав Уряд госпіталізувати заявника. 17.06.2008 ЄСПЛ задовольнив зазначену заяву та вказав про невідкладність вжиття такого заходу.

18.06.2008 захисник заявника вдруге звернувся до Бахчисарайського районного суду з клопотанням про звільнення заявника, посилаючись на вищезазначену вказівку ЄСПЛ. Проте після проведення медичного огляду Бахчисарайський районний суд відмовив у задоволенні цього клопотання. В результаті звернення заявниці до головного лікаря Бахчисарайської ЦРЛ та повторного підтвердження захворювання ВІЛ-інфекції IV стадії заявника було поміщено до Бахчисарайської ЦРЛ в палату під охороною. За твердженнями заявниці заявника було прикуто до ліжка наручниками. У липні 2008 року заявник помер.

У цій справі ЄСПЛ у рішеннях проти України вперше зазначив, що у зв'язку з недотриманням вказівки ЄСПЛ, наданої Урядом відповідно до Правила 39 Регламенту ЄСПЛ, щодо термінового переведення заявника до медичного закладу з метою надання йому належної медичної допомоги Україна не виконала свої зобов'язання за ст. 34 Конвенції.

Таким чином, врахування стану здоров'я обвинуваченого при вирішенні питання про обрання, продовження або зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має важливе значення для забезпечення гарантування права особи на свободу і права на життя.

**Дотримуючись розумних строків судового провадження,
коли обвинувачені тримаються під вартою, важливим
є виконання судом положень глав 11, 12 КПК щодо застосування
примусового приводу свідків та накладення
на них грошового стягнення**

Згідно з положеннями ч. 3 ст. 142 КПК суд, встановивши, що особа, яка зобов'язана з'явитися на виклик суду, була викликана у встановленому цим Кодексом порядку (зокрема, є підтвердження отримання нею повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), але не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття, постановляє ухвалу про здійснення приводу такої особи. Відповідно до ч. 3 ст. 146 КПК суд, встановивши, що особа не виконала покладеного на неї процесуального обов'язку без поважних причин, накладає на неї грошове стягнення. Копія відповідної ухвали не пізніше наступного робочого дня після її постановлення надсилається особі, на яку було накладено грошове стягнення.

Частими є випадки, коли суд неодноразово постановляє ухвали про примусовий привід свідків для проведення їх допиту, які не виконуються, водночас, не застосовує до таких осіб накладення грошового стягнення. При цьому обвинувачені утримуються під вартою, зокрема через те, що можуть впливати на ще не допитаних учасників судового провадження.

Наприклад у кримінальному провадженні Луцького міськрайонного суду Волинської області обвинувачені тримаються під вартою, зокрема і через те, що можуть впливати на недопитаних свідків. Суд застосовував примусовий привід до кількох свідків 5 разів протягом трьох місяців. При цьому до жодного із свідків положення ст. 146 КПК не були застосовані.

У схожому випадку у кримінальному провадженні по обвинуваченню Ц.А. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК, Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області застосовував примусовий привід до кількох свідків 4 рази протягом шести місяців. При цьому до жодного із свідків положення ст. 146 КПК не були застосовані. У провадженні по обвинуваченню Б.В. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 121, ч. 1 ст. 122 КК, Київський районний суд м. Харкова протягом півроку тричі продовжував строк тримання під вартою Б.В. та здійснював виклик одних і тих самих свідків для допиту, які до суду не з'являлися. При цьому, як вбачається з відповідних ухвал суду, до таких свідків судом не було застосовано примусового приводу, а також судом не було ініційовано накладення на таких свідків грошового стягнення. Водночас як обґрунтування подальшого тримання

Б.В. під вартою був наведений в тому числі ризик перешкоджанню правосуддя.

Необхідно зазначити, що суд є відповідальним за дотримання розумних строків провадження, тому для забезпечення оперативного розгляду у випадках, коли до обвинуваченого застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, суд зобов'язаний застосовувати ефективні процесуальні механізми забезпечення участі інших учасників судового провадження. Помилковою є практика судів у провадженнях, коли суд обґрунтовує подальше застосування тримання під вартою до обвинуваченого, оскільки ще не допитані усі свідки та не застосовано визначених у КПК механізмів для прибуття такого свідка у судове засідання. Суди у деяких випадках за таких умов застосовували примусовий привід кілька разів і при цьому не накладали грошове стягнення на свідків за невиконання своїх процесуальних обов'язків. Така практика не відповідає вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція) та свідчить про невиконання судом покладених на нього ст. 28 КПК обов'язків.

У випадку, коли обвинувачений не виконує умови раніше обраного запобіжного заходу, що не пов'язаний з триманням під вартою, або перешкоджає здійсненню правосуддя, суд за клопотанням сторони обвинувачення має право змінити такий запобіжний захід на тримання під вартою

Наприклад, у провадженні (Бабушкінський районний суд м. Дніпропетровська) суд задовольнив клопотання про зміну запобіжного заходу з домашнього арешту на тримання під вартою щодо обвинуваченого М.О., який не виконав покладені на нього обов'язки, порушив умови домашнього арешту та не з'явився на судове засідання.

Прикладом зміни обвинуваченому запобіжного заходу у зв'язку із перешкоджанням здійсненню правосуддя є ухвала Гірницького районного суду м. Макіївки Донецької області у кримінальному провадженні по обвинуваченню Б.В. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК. До обвинуваченого у судовому провадженні був застосований запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Прокурор звернувся до суду з клопотанням про зміну запобіжного заходу на тримання під вартою з огляду на факти психологічного тиску Б.В. на свідків з метою зміни їх свідчень у судовому провадженні. Такі випадки підтверджувалися рапортом оперуповноваженого

МВС. Суд розглянув клопотання прокурора та змінив запобіжний захід Б.В. на тримання під вартою.

У провадженні Червонозаводського районного суду м. Харкова перебуває провадження по обвинуваченню П.Д., Б.М. та Л.Ю. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК. До Б.М. судом було застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Проте в судовому засіданні від 13.02.2014 прокурор подав клопотання про зміну запобіжного заходу на тримання під вартою у зв'язку з порушенням Б.М. умов домашнього арешту. Обвинувачений заперечував проти клопотання прокурора та зазначив, що в судовому засіданні 14.01.2014 не з'явився у зв'язку з перебуванням у стані сп'яніння, а 05.02.2014 самовільно покинув приміщення суду і на вулиці у нього стався епілептичний напад. Суд змінив запобіжний захід Б.М. з домашнього арешту на тримання під вартою з визначенням розміру застави.

Клопотання про зміну більш м'якого запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді тримання під вартою повинно містити докази порушення умов раніше обраного запобіжного заходу та обґрунтування наявності ризиків у провадженні. В інших випадках, суд не уповноважений змінювати запобіжний захід, проте відмова суду має бути також належним чином вмотивована. Так, наприклад, у кримінальному провадженні (Саксаганський районний суд м. Кривого Рогу) в судовому засіданні потерпілий П.І. та його представник заявили клопотання про зміну обвинуваченому Ш.О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 121, ч. 4 ст. 296 КК, запобіжного заходу з особистого зобов'язання на тримання під вартою, оскільки Ш.О. незаконно впливав на свідків та потерпілого, що свідчить про порушення ним обов'язків утримуватись від спілкування з учасниками провадження. Суд залишив таке клопотання без задоволення, оскільки не було наведено доказів незаконного впливу Ш.О. При цьому прокурор заперечувала щодо клопотання про зміну запобіжного заходу, зазначивши у судовому засіданні, що Ш.О. виконує покладені на нього процесуальні обов'язки.

Слід зазначити, що у випадках, коли суд залишає без задоволення клопотання учасників провадження, подібних до вищенаведеного, таке судове рішення потребує вмотивування, яке виключає будь-які сумніви щодо наявності чи відсутності підстав для зміни запобіжного заходу. Обмеження в ухвалі вказівкою на те, що ці обставини не знайшли свого підтвердження без відповідної конкретизації, може порушити право потерпілого на справедливий суд.

Важливим при зміні більш м'якого запобіжного заходу на тримання під вартою є врахування невиконання обвинуваченим процесуальних обов'язків.

Наприклад, у кримінальному провадженні по обвинуваченню П.З. та інших у вчиненні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 364-1, ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК, 05.05.2014 ухвалою Ленінського районного суду м. Кіровограда П.З. оголошено в розшук та надано дозвіл на затримання з метою приводу до суду для участі в розгляді справи по суті та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. 03.06.2014 обвинувачена була затримана, суд обрав запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, мотивуючи прийняте рішення тим, що враховано серйозність правопорушень, у вчиненні яких підозрюється П.З., тяжкість покарання, що їй загрожує в разі доведеності її винуватості, а також те, що П.З. неодноразово не з'являлася в судові засідання та відносно неї застосовувався примусовий привід працівниками міліції, тобто наведені обставини свідчать, що П.З. переховується від суду, її систематичні неявки в судові засідання супроводжуються низкою ймовірних приводів (хвороба, необхідність лікування, що не підтверджено документально тощо), у зв'язку з чим судові засідання неодноразово відкладалися. Крім того, П.З. може незаконно впливати на свідків, оскільки деякі з них є її близькими родичами. Разом з цим суд, врахувавши і обставини, передбачені ст. 178 КПК (соціальні зв'язки, вік, стан здоров'я), застосував П.З. заставу як альтернативний до тримання під вартою запобіжний захід.

**Суд зобов'язаний ретельно розглянути клопотання
про зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою
на більш м'який та належним чином вмотивувати прийняте
за результатами розгляду такого клопотання
процесуальне рішення**

Часто суди в ухвалях не наводять належної мотивації та вказують на недоліки клопотань, які не передбачені КПК. Так, наприклад, в ухвалі суддів Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 29.10.2013 у провадженні суд, відмовляючи у задоволенні клопотання про зміну тримання під вартою на інший більш м'який запобіжний захід зазначив як підставу для відмови те, що у клопотанні не обґрунтовано, на який інший запобіжний захід потрібно змінити тримання під вартою, не визначено, з яких підстав суд має прийняти таке рішення (хоча одночасно наголошується на тому, що у клопотанні заперечується можливість продовження тримання під вартою), та не вказано про можливість та бажання обвинуваченого виконувати обов'язки, передбачені ст. 194 КПК. З цього приводу слід зазначити, що суд

самостійно обирає альтернативний триманню під вартою запобіжний захід за наявності для цього підстав, тобто покладення на особу обов'язків, передбачених ст. 194 КПК, не залежить від бажання обвинуваченого. Таким чином, судам слід ретельно вмотивовувати доводи, які свідчать про відсутність підстав для задоволення клопотання про зміну тримання під вартою на інший запобіжний захід.

Під час судового розгляду суд за клопотанням сторони обвинувачення або захисту має право своєю ухвалою змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо обвинуваченого (ч. 1 ст. 331 КПК).

Незалежно від наявності відповідного клопотання суд зобов'язаний розглянути питання про доцільність продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. За результатами розгляду питання суд вмотивованою ухвалою скасовує, змінює запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або продовжує його дію на строк, що не може перевищувати двох місяців. Суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу продовженого строку.

Під час розгляду клопотань про зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальних провадженнях, у яких такий запобіжний захід застосовано протягом тривалого часу (як правило, по обвинуваченню у вчиненні особливо тяжких злочинів), суд має право враховувати обставину фактичного тривалого строку тримання під вартою для прийняття законного рішення.

Наприклад, Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області, розглядаючи матеріали провадження по обвинуваченню С.Р. у вчиненні злочинів, передбачених пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 357 КК, клопотання сторони захисту про зміну тримання під вартою на домашній арешт та клопотання прокурора про продовження строку тримання під вартою частково задовольнив клопотання сторони захисту з таких підстав: як вказано в ухвалі суду від 25.03.2014, вирішуючи питання про зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо С.Р., суд враховує вимоги ст. 5 Конвенції, правову позицію ЄСПЛ у рішенні від 12.01.2012 у справі «Тодоров проти України», відповідно до якої «для продовження тримання під вартою повинні бути винятково вагомими причини, при цьому тільки тяжкість вчиненого злочину, складність справи та серйозність обвинувачень не

можуть вважатися достатніми причинами для тримання особи під вартою протягом досить тривалого строку». Також суд вказав, що п. 3 ст. 5 Конвенції визначає право заарештованого на розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження, при цьому таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання. Судом встановлено, що С.Р. утримується під вартою з 05.04.2010. Ухвалою суду від 21.12.2012 кримінальну справу було направлено на додаткове розслідування. Після цього справа направлена до суду у порядку КПК та розглядається судом присяжних. Під час судового провадження судом було допитано свідків та потерпілу, а тому ризик можливості незаконно впливати на них в обвинуваченого відсутній.

Крім цього, суд врахував положення ст. 178 КПК, вагомість наявних доказів про вчинення обвинуваченим кримінальних правопорушень, тяжкість покарання за злочини, в яких С.Р. обвинувачується (вчинення особливо тяжких злочинів, можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі), суд дійшов висновку, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою С.Р. слід продовжити. Разом з тим суд частково задовольнив клопотання сторони захисту та відповідно до ч. 3 ст. 183 КПК одночасно з продовженням строків тримання під вартою визначив С.Р. заставу як альтернативний запобіжний захід, оскільки в разі, коли суд застосує запобіжний захід у вигляді тримання під вартою у злочинах, перелік яких передбачено ч. 3 ст. 183 КПК, питання про визначення або ж не визначення застави віднесено на розсуд суду.

Так, Ленінський районний суд м. Кіровограда, розглянувши питання доцільності продовження тримання під вартою обвинувачених М.О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 187, ч. 2 ст. 15, пунктами 6, 9, 13 ч. 2 ст. 115, ст. 348, ч. 2 ст. 263, ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 121, ч. 2 ст. 289 КК; Н.М. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 187, ст. 348, ч. 2 ст. 289, ч. 1 ст. 263, ч. 2 ст. 186 КК; Б.Є. та М.І. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 187 КК, продовжив строк застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо М.О. та Н.М. та змінив Б.Є. та М.І. тримання під вартою на домашній арешт з покладенням на обвинувачених обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК. При прийнятті цього рішення суд врахував практику ЄСПЛ у справах «Смирнова проти Росії», «Вемгофф проти Німеччини», «Летельєр проти Франції» та вказав, що Б.Є. та М.І. вперше притягуються до кримінальної відповідальності, мають постійне місце проживання, неповнолітніх дітей. Окрім цього, суд врахував, що Б.Є. та М.І. утримуються під вартою понад 6 років 6 місяців, обсяг пред'явленого обвинувачення з часу первісно-

го обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою значно змінився.

Також важливо враховувати під час розгляду клопотань про зміну тримання під вартою на інший запобіжний захід випадки, коли прокурор змінює у судовому провадженні кваліфікацію вчиненого обвинуваченим.

Наприклад, у провадженні, що перебуває на розгляді у Бабушкінському районному суді м. Дніпропетровська, суд, розглянувши 12.06.2014 клопотання захисника обвинуваченого Х.О. про зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на домашній арешт у зв'язку із зміною обвинувачення, застосував до Х.О. запобіжний захід у вигляді домашнього арешту на підставі того, що під час обрання тримання під вартою Х.О. обвинувачувався за ч. 3 ст. 187 КК, а згодом прокурор у судовому провадженні змінив обвинувачення, і на час розгляду клопотання Х.О. обвинувачувався у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 395 КК. Таким чином, зміна обвинувачення стала основною підставою для зміни запобіжного заходу.

Розглядаючи клопотання про зміну тримання під вартою на інший запобіжний захід, суди також враховували поведінку обвинуваченого та соціальні зв'язки. Так, Московський районний суд м. Харкова змінив обвинуваченому М.Е. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК, запобіжний захід з тримання під вартою на домашній арешт, оскільки М.Е. має на утриманні неповнолітню дитину та частково відшкодував завдану моральну шкоду.

Ще одним важливим питанням, яке може вплинути на зміну запобіжного заходу у судовому провадженні, є обґрунтованість клопотань сторони обвинувачення про наявність ризиків, що зумовлюють тримання під вартою

Відповідно до ч. 6 ст. 22 КПК суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків. У ході судового провадження сторона обвинувачення зобов'язана доводити реальність ризиків, що виправдовують обмеження свободи, в іншому випадку суд може змінити запобіжний захід на більш м'який.

Наприклад, Ленінський районний суд м. Миколаєва у провадженні по обвинуваченню І.С. у вчиненні злочинів, передбачених п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187, А.О. та М.В. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 187 КК, розглянувши клопотання захисників А.О. та М.В. про зміну тримання під вартою на інший запобіжний захід задовольнив їх та застосував до А.О. домаш-

ній арешт, а до М.В. — особисту поруку виходячи з такого: відповідно до ст. 178 КПК, суд, враховуючи пред'явлене обвинувачення А.О. та М.В. у вчиненні тяжких кримінальних правопорушень, тяжкість покарання, що загрожує у разі визнання їх винуватими, оцінивши їх в сукупності, ненадання стороною обвинувачення під час судового розгляду, який триває понад півроку і протягом якого А.О. та М.В. тримаються під вартою, вагомих доказів про вчинення ними кримінальних правопорушень, відсутність у них судимостей, наявність постійного місця проживання, соціальні зв'язки, хворих батьків, а у А.О. декількох малолітніх дітей, вважає, що з урахуванням тривалості тримання обвинувачених під вартою у зв'язку з наявністю ризиків, на підставі яких обрано запобіжний захід, ці ризики суттєво зменшилися, що зумовлює зміну запобіжного заходу.

Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя суд змінив обвинуваченому Я.М. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК, запобіжний захід з тримання під вартою на домашній арешт з огляду на те, що запобіжний захід, обраний Я.М. під час досудового розслідування, продовжувався тричі під час судового провадження, Я.М. вину у вчиненні злочину не визнав, сторона обвинувачення згідно із встановленим порядком дослідження доказів за весь час судового розгляду не забезпечила участі свідків обвинувачення та потерпілих, явка яких є обов'язковою. Встановити місцеперебування більшості зазначених осіб прокурор не може, що виключає можливість впливу на них обвинуваченим. При цьому усунення інших ризиків, які зумовлювали застосування до Я.М. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, можливе і при застосуванні домашнього арешту.

Суди часто відмовляють у зміні запобіжного заходу з тримання під вартою на заставу або домашній арешт, мотивуючи прийняте рішення відсутністю постійного місця проживання обвинуваченого у місцевості, де здійснюється судове провадження (ризик ухилення від суду). Проте в разі, коли сторона захисту надавала докази, що спростовують такий ризик, суди змінювали запобіжний захід.

Так, Бориспільський міськрайонний суд Київської області, у кримінальному провадженні стосовно Ю.О. та інших у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 305, ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 307, ч. 1 ст. 309 КК, розглядаючи клопотання про зміну запобіжного заходу Ю.О. з тримання під вартою на заставу, задовольнив його виходячи з такого: Ю.О. під час досудового розслідування у розшуку не перебував (що засвідчено копіями листів ГСУ Служби безпеки України та Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України), що спростовує ризик, передбачений п. 1 ч. 1

ст. 177 КПК. Обвинувачений має постійне місце проживання в іншій місцевості, проте в судові засідання надано договір оренди квартири у м. Києві, укладений між представником в інтересах Ю.О. та головою ОСББ на строк три роки для проживання Ю.О., його дружини та дитини, що спростовує ризики, передбачені п. 1, п. 4, п. 5 ст. 177 КПК. Після закінчення досудового розслідування та зібрання стороною обвинувачення доказів ризик, передбачений п. 2 ч. 1 ст. 177 КПК, втратив актуальність. Крім того, на момент розгляду клопотання судом допитані усі свідки сторін судового провадження, тому ризик впливу на свідків також втратив актуальність. Що стосується обвинувачення Ю.О. у вчиненні злочинів, покарання за які передбачено у виді до 12 років позбавлення волі, то наявність серйозних підозр щодо участі у вчиненні тяжкого правопорушення та перспективи ухвалення вироку про значну міру покарання самі по собі не можуть бути виправданням тривалого попереднього ув'язнення (правова позиція в рішенні ЄСПЛ у справі «Адам'як проти Польщі»). Враховуючи наведене, суд застосував до Ю.О. заставу у розмірі 243 600 грн.

На зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту можуть впливати і фактори обстановки у місцевості, де розглядається судове провадження. Так, зокрема ухвалою Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 18.06.2014 у провадженні по обвинуваченню Б.С. та інших у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 289 КК, суд задовольнив клопотання Б.С. про зміну запобіжного заходу з домашнього арешту на особисте зобов'язання у зв'язку з тим, що на території м. Красноармійська періодично проводиться АТО, у зв'язку з чим може виникнути необхідність залишити місце проживання.

Під час обрання, продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою важливим також є питання забезпечення права на захист та його ефективного забезпечення. Так, не порушує право обвинуваченого на захист розгляд питання про продовження тримання під вартою у випадку його тимчасового видалення із зали судового засідання на підставі ч. 1 ст. 330 КПК (ухвала Якимівського районного суду Запорізької області від 10.04.2014).

Суддям, зокрема, слід звертати увагу на розходження позиції адвоката та обвинуваченого, що може свідчити про «символічний» захист, який надається адвокатом. Так, наприклад, у кримінальному провадженні по обвинуваченню М.О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 121, ч. 2 ст. 185, ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 3 ст. 186 КК, Шосткинський міськрайонний суд Сумської області, під час розгляду клопотання прокурора про продовження

тримання під вартою адвокат підтримав це клопотання. При цьому М.О. зазначив, що клопотання задоволенню не підлягає, оскільки «адвокат і прокурор профінансовані за ці дії і підлягають кримінальній та адміністративній відповідальності». Фактично адвокат зайняв протилежну до захисту позицію, що саме по собі свідчить про недотримання права на захист М.О.

Вирішуючи питання про продовження строку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у випадках, коли обвинувачений не доставлений в судове засідання із СІЗО, при цьому відмовився від проведення засідання у режимі відеоконференцв'язку, судам слід розглядати відповідні клопотання за умови, що в засідання з'явився захисник обвинуваченого, який діючи в інтересах свого підзахисного, зможе навести доводи щодо застосування достатнього та необхідного виду запобіжного заходу. Якщо ж такий адвокат також ухиляється від прибуття в судове засідання для розгляду відповідного питання, суду необхідно на підставі ст. 53 КПК залучити захисника за призначенням для проведення окремої процесуальної дії. При цьому необхідно звернути увагу КДК адвокатури на порушення адвокатом обвинуваченого обов'язків щодо здійснення захисту в судовому провадженні. Так, наприклад, у кримінальному провадженні по обвинуваченню Д.І. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК (Якимівський районний суд Запорізької області), 17.03.2014 Д.І. у судове засідання не був доставлений у зв'язку із скасуванням чергового етапу із СІЗО. Через це прокурор заявив клопотання розглянути питання про продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання Д.І. під вартою до 20.03.2014 в режимі відеоконференцв'язку, оскільки в цей день закінчується строк дії попередньої ухвали суду про тримання Д.І. під вартою. При цьому Д.І. відмовився брати участь у судовому засіданні 19.03.2014 в режимі відеоконференцв'язку, його інтереси представляла адвокат, яка заперечувала проти розгляду відповідного питання за відсутності Д.І. Суд на підставі п. 2 ч. 3 ст. 331 КПК розглянув клопотання прокурора та задовольнив його.

КПК не визначає механізму апеляційного перегляду під час судового провадження у суді першої інстанції ухвал суду про обрання та продовження тримання під вартою

У ст. 392 КПК наведено перелік судових рішень, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. У п. 3 ч. 1 цієї статті, зокрема, зазначено, що в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали у випадках, передбачених цим Кодексом, а в ч. 2 цієї статті йдеться про те, що ухвали, постанов-

лені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених частиною першою цієї статті, окремому оскарженню не підлягають, крім випадків, визначених цим Кодексом. Однак у КПК не визначено випадків, коли можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції про взяття обвинуваченого під варту і продовження строку тримання особи під вартою на стадії судового розгляду в суді першої інстанції.

За результатами аналізу судової практики виявлено неоднозначне вирішення цього питання судами першої інстанції. Так, в більшості випадків в ухвалах про продовження строку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою вказується про те, що такі ухвали апеляційному оскарженню не підлягають (наприклад, ухвали про продовження строку тримання під вартою суддів Зарічнрянського районного суду м. Суми у кримінальному провадженні по обвинуваченню М.Т. та П.А. у вчиненні злочинів, передбачених пунктами 4, 12 ч. 2 ст. 115 КК, від 29.04.2013, 16.05.2013, 11.07.2013, 12.09.2013. Проте існує судова практика, відповідно до якої в ухвалі про продовження застосування тримання під вартою в судовому провадженні суд зазначає про можливість апеляційного оскарження таких ухвал в 3-денний або 7-денний строк. Так, у провадженні Лохвицького районного суду Полтавської області знаходиться на розгляді кримінальне провадження по обвинуваченню Б.Й. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 115, ст. 395 КК. Суд продовжував строк тримання під вартою Б.Й. 24.10.2013, 16.12.2013, 12.02.2014, 04.04.2014, 02.06.2014, 29.07.2014. При цьому в останніх двох ухвалах в резолютивній частині суд відповідно зазначив таке: «На постанову може бути подана апеляція до Апеляційного суду Полтавської області протягом трьох діб з дня її винесення»; «На ухвалу суду може бути принесена апеляція через Лохвицький районний суд до Апеляційного суду Полтавської області протягом семи днів з дня її проголошення».

У кількох ухвалах про продовження строку тримання під вартою обвинуваченим у кримінальному провадженні Дубенський міськрайонний суд Рівненської області щоразу вказував про те, що така ухвала може бути оскаржена безпосередньо до Апеляційного суду Рівненської області протягом п'яти днів з дня проголошення; у кримінальному провадженні (Дзержинський районний суд м. Харкова в ухвалах про продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зазначав про можливість оскарження до Апеляційного суду Харківської області через Дзержинський районний суд м. Харкова протягом семи днів з дня її проголо-

шення, а у провадженні колегія суддів цього ж суду вказувала про можливість оскарження безпосередньо до Апеляційного суду Харківської області протягом семи днів. Про можливість апеляційного оскарження в семиденний строк також зазначено в ухвалах Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу, Приморського районного суду Запорізької області, Фастівського міськрайонного суду Київської області.

Слід окремо зазначити, що в багатьох кримінальних провадженнях частина ухвал про продовження строків тримання під вартою містить вказівку на можливість оскарження в апеляційному порядку, а в інших зазначається про те, що ухвала апеляційному оскарженню не підлягає.

У більшості випадків суд вказує на неможливість оскарження ухвали про обрання або продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. І така практика не суперечить практиці ЄСПЛ (рішення у справі «Харченко проти України») з огляду на те, що зі зміною кримінального процесуального законодавства змінився підхід до порядку застосування тримання під вартою у судовому провадженні. Періодичний судовий контроль (у порядку ст. 331 КПК) забезпечує дотримання прав обвинуваченого за ст. 5 Конвенції.

У разі визнання особи виправданою у резолютивній частині вироку зазначається рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі рішення про запобіжний захід до набрання вироком законної сили (абз. 3 п. 1 ч. 4 ст. 374 КПК)

У разі визнання особи винуватою у резолютивній частині вироку зазначається рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження (абз. 10 п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК). Упровадження у КПК порядку забезпечення контролю за доцільністю та обґрунтованістю застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час судового провадження зумовлене необхідністю надання суду процесуальних механізмів для оперативного вирішення провадження та заборони свавільного обмеження права людини на свободу шляхом застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без визначення строку його застосування.

Аналізуючи правові позиції, сформульовані у рішеннях Європейського суду з прав людини (зокрема у справі «Харченко проти України» від 10.02.2011, можна дійти висновку про те, що в обвинувальному вироку суд повинен визначати дату закінчення дії запобіжного заходу у вигляді триман-

ня під вартою. Проте у вітчизняній судовій практиці сформувалася й інша позиція. На думку багатьох суддів, під час ухвалення обвинувального вироку питання щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою пов'язане із необхідністю його виконання. Тому у вироку суд може зазначити про те, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою діятиме до набрання вироком законної сили.

У практиці застосування КПК виникає спірне питання щодо того, чи повинен суд в обвинувальному вироку визначати дату закінчення дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. У цьому контексті показовим є рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України», в якому, зокрема, зазначено таке: «Законність тримання заявника під вартою з 15.10.2001 до 04.08.2003 п. 74. «Суд вважає, що за відсутності чіткого положення, яке встановлювало б правило, коли і за яких умов взятий під вартою на стадії досудового розслідування має далі триматися під вартою на стадії судового розслідування, такий стан не відповідає критерію «передбачуваності закону» для цілей п. 1 ст. 5 Конвенції. Суд також повторює, що практика, яка склалася в умовах прогалін законодавства, коли особа може перебувати під вартою без визначення певного строку тримання, без конкретного правового положення або судового рішення, сама по собі суперечить принципу правової визначеності і захисту від свавілля, які є загальною ідеєю Конвенції принципу верховенства права (див. справу «Барановський проти Польщі» (Baranowski v. Poland), № 28358/95, п.п. 55–56, ЄКПЛ 2000-III, та справу «Кавка проти Польщі» (Kawka v. Poland), № 25874/94, п. 51, від 09.01.2001, справу «Фельдман проти України» (Feldman v. Ukraine), № 76556/01 та № 38779/04, п. 73 від 08.04.2010)». У п. 75 цього ж рішення вказано, що хоча національний суд 15.10.2001 прийняв рішення про попереднє ув'язнення заявника, він не визначив подальший строк тримання під вартою і жодним чином не обґрунтував своє рішення. Це призвело до стану невизначеності підстав перебування заявника під вартою після цієї дати. У зв'язку з цим Суд нагадує, що тривале тримання під вартою без визначення в рішенні суду відповідних підстав є несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленого в п. 1 ст. 5 (див. справу «Соловей і Зозуля проти України», п. 76, від 27.11.2008). За таких обставин, Суд вважає, що рішення районного суду від 15.10.2001 не забезпечило заявникові адекватного захисту від свавілля, який є важливим елементом «законності» тримання під вартою в розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції, а тому тримання заявника під вартою після 15.10.2001 також не відповідало п. 1 ст. 5 Конвенції».

Аналізуючи наведені правові позиції ЄСПЛ, можна дійти висновку про те, що зазначення у вироку строку шляхом настання певної події, а саме набрання цим вироком законної сили не суперечитиме п. 74 рішення у справі «Харченко проти України». Крім цього, відповідно до ч. 1 ст. 115 КПК строки, встановлені КПК, обчислюються годинами, днями і місяцями. Строки можуть визначатися вказівкою на подію.

Такий висновок підтверджує і судова практика. Так, наприклад, 11.07.2014 колегією суддів Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області винесено обвинувальний вирок у провадженні по обвинуваченню Г.А. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 153 КК. До обвинуваченого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до набрання вироком законної сили. В іншому випадку 14.07.2014 колегією суддів Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області винесено обвинувальний вирок у провадженні по обвинуваченню Л.О. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 127, ст. 128, ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 186 КК, та П.Д. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 15, ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК. До обвинувачених вироком суду застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до набрання вироком законної сили. До набрання вироком законної сили продовжено строк тримання під вартою Г.М., обвинуваченого у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 194, ч. 1 ст. 162 КК (вирок Дубровицького районного суду Рівненської області від 01.07.2014).

При цьому якщо питання про доцільність та обґрунтованість тримання засудженого під вартою виникає на стадії апеляційного оскарження і апеляційного провадження, суд має право змінити або скасувати цей запобіжний захід. З метою забезпечення прав засудженого суду апеляційної інстанції в разі неможливості завершення провадження в апеляційному порядку до спливу двомісячного строку з дня ухвалення вироку судом першої інстанції необхідно незалежно від наявності відповідних клопотань сторін кримінального провадження розглянути питання доцільності та обґрунтованості тримання під вартою. У такому випадку суд застосовує правила ст. 331 КПК до завершення розгляду провадження в суді апеляційної інстанції.

Водночас, якщо суд апеляційної інстанції скасовує вирок, призначаючи новий розгляд справи, у судовому провадженні в суді першої інстанції застосовується періодичний судовий контроль за доцільністю застосування цього запобіжного заходу та встановлюється конкретний строк його застосування. Наприклад, у кримінальному провадженні по обвинуваченню М.М., Б.Б. та У.Р. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 187 КК,

Фрунзенським районним судом 08.10.2013 ухвалено обвинувальний вирок, запобіжний захід до набрання вироком законної сили визначено у вигляді тримання під вартою. Ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Харківської області від 04.03.2014 вирок скасовано, провадження направлено на новий розгляд до Фрунзенського районного суду, а запобіжний захід у вигляді тримання під вартою у зв'язку із скасуванням вироку продовжено до 29.04.2014.

Висновки

1. Судді зобов'язані належним чином організувати здійснення судового провадження та не допускати випадків порушення розумних строків розгляду з причин неналежної організації роботи. При цьому, зважаючи на вимогу ч. 4 ст. 28 КПК, судам слід враховувати, що кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

За результатами аналізу судової практики встановлено, що порушення розумних строків у кримінальному провадженні з причин неналежного здійснення судом своїх повноважень стосується, насамперед, випадків призначення підготовчих судових засідань із порушенням строків, визначених КПК, та надмірної тривалості перерв між судовими засіданнями у таких провадженнях.

Також встановлено випадки, коли судом першої інстанції під час судового провадження неодноразово допускалися істотні порушення вимог КПК, що призводило до скасування судами вищих інстанцій судового рішення з призначенням нового розгляду. При цьому до обвинувачених застосовувалася запобіжний захід у вигляді тримання під вартою протягом тривалого часу.

2. Для дотримання розумних строків розгляду кримінальних проваджень, у яких до обвинуваченого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, суд зобов'язаний реагувати в порядку, визначеному статтями 139, 140 КПК на випадки невиконання процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження. Так, суду в кожному випадку необхідно встановлювати дотримання порядку виклику учасника кримінального провадження шляхом перевірки наявності підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. За наявності такого підтвердження суду необхідно з'ясувати питання про наявність відомостей, які б давали змогу встановити причини неявки, оскільки за умови неявки без поважних причин або неповідомлення про

причини свого неприбуття, суд зобов'язаний накласти на учасника кримінального провадження грошове стягнення.

3. За результатами аналізу судової практики встановлено, що незначне використання судами під час судового провадження процесуального механізму дистанційного судового провадження зумовлено відсутністю повноважень у суду прийняти рішення про здійснення такого провадження, в якому поза межами приміщення суду (в СІЗО) перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує.

4. Водночас, з огляду на те, що рішення про здійснення дистанційного судового провадження може бути ухвалене судом за власною ініціативою (ч. 2 ст. 336 КПК), суду у кожному конкретному випадку, за наявності обставин, передбачених ч. 1 ст. 336 КПК, необхідно з'ясувати думку обвинуваченого про можливість здійснення дистанційного судового провадження.

5. За результатами аналізу також встановлено, що у багатоепізодних справах (провадженнях) найчастіше відбувається «нашарування» різних причин відкладення судових засідань, що призводить до порушення розумних строків розгляду кримінального провадження. У таких провадженнях суд зобов'язаний невідкладно реагувати на неналежне виконання процесуальних обов'язків учасниками судового провадження. Слід визнати обгрунтованою практику тих суддів, які визначаючи дату чергового судового засідання з'ясовують думку сторін кримінального провадження та не призначають судові засідання у дні, в які явка сторін кримінального провадження завідомо буде неможливою чи ускладненою.

6. Судам під час застосування положень ч. 3 ст. 315 КПК необхідно враховувати практику ЄСПЛ, відповідно до якої водночас із визначеннями законних випадків тримання особи під вартою та процесуальних гарантій обрання і продовження застосування таких запобіжних заходів однозначно визнається неправильним «автоматичне» продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Тому за відсутності відповідних клопотань сторін суд під час підготовчого судового засідання уповноважений поставити перед сторонами провадження питання щодо запобіжного заходу (для якого КПК передбачено обмежений строк дії), оскільки суд на цій стадії процесу відповідає за дотримання розумних строків розгляду.

7. У ч. 1. ст. 197 КПК визначено, що строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів. Судам під час визначення строку закінчення дії ухвали про продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слід враховувати, що в разі продо-

вження тримання під вартою попередня ухвала втрачає свою силу. Такий підхід відповідає загальній zasadі законності кримінального провадження і унеможливорює випадки визначення в ухвалі строку тримання під вартою понад 60 днів.

8. У разі подання прокурором клопотання про продовження строку тримання під вартою щодо кількох обвинувачених суд має враховувати, що відповідне клопотання подається прокурором окремо щодо кожного із них (на підставі ч. 4 ст. 184 КПК). У випадках розгляду судами таких клопотань щодо усіх обвинувачених разом порушуються вимоги дотримання законності у частині обмеження права на свободу у кримінальному провадженні та не враховуються обов'язкові вимоги ст. 178 КПК. Суд зобов'язаний враховувати обставини індивідуального характеру, перелік яких передбачений ст. 178 КПК для оцінки ризиків, які можуть слугувати разом з підставами, визначеними ст. 177 КПК, загальною підставою для продовження терміну тримання під вартою. За таких обставин суд зобов'язаний розглядати питання про продовження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою окремо щодо кожного із обвинувачених.

9. Положення ст. 331 КПК лише вказують на обов'язок суду ініціювати розгляд питання про доцільність подальшого тримання під вартою обвинуваченого за відсутності клопотання прокурора. Розгляд цього питання має відбуватися за нормами глави 18 КПК з обґрунтуванням наявності ризиків у кримінальному провадженні та необхідності подальшого застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Відсутність мотивувальної частини відповідного судового рішення є порушенням як загальних засад кримінального провадження, так і ст. 5 Конвенції.

Не дотримується вимог КПК практика судів у випадках, коли судді обґрунтовують застосування тримання під вартою обвинуваченого тим, що ще не допитані усі свідки, та не застосовують визначених у КПК механізмів для забезпечення прибуття такого свідка (свідків) у судове засідання. Суду у таких випадках, як правило, застосовували примусовий привід кілька разів, і при цьому не накладали грошового стягнення на свідків за невиконання ними своїх процесуальних обов'язків. Така практика не відповідає вимогам ст. 6 Конвенції, практиці ЄСПЛ та свідчить про невиконання судом покладених на нього ст. 28 КПК обов'язків. Тому, дотримуючись розумних строків судового провадження, коли обвинувачені тримаються під вартою, суд зобов'язаний обов'язково керуватись положеннями глав 11, 12 КПК щодо застосування примусового приводу свідків та накладення на них грошового стягнення.

10. Періодичний судовий контроль (у порядку ст. 331 КПК) забезпечує дотримання прав обвинуваченого згідно із ст. 5 Конвенції (в частині реалізації права на забезпечення періодичного контролю за законністю застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою) в судовому провадженні. Виходячи з наведеного, ухвали про обрання, продовження, зміну або скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у судовому провадженні не підлягають оскарженню в апеляційному порядку.

11. Впровадження у КПК порядку забезпечення контролю за доцільністю та обґрунтованістю застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час судового провадження зумовлене необхідністю надання суду процесуальних механізмів для оперативного вирішення провадження та заборони свавільного обмеження права людини на свободу шляхом застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без визначення строку його застосування. Під час ухвалення обвинувального вироку суд вправі застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою до обвинуваченого до набрання цим вирокком законної сили. Суд застосовує запобіжний захід у вигляді тримання під вартою у такому випадку з метою забезпечення виконання остаточного судового рішення.

При цьому, якщо питання про доцільність та обґрунтованість тримання засудженого під вартою виникає на стадії апеляційного оскарження і апеляційного провадження, суд апеляційної інстанції може переглянути доцільність подальшого застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Якщо за наслідками апеляційного провадження суд апеляційної інстанції скасовує вирок, призначаючи новий розгляд справи, він повинен вирішити питання щодо подальшого застосування запобіжного заходу для направлення матеріалів до суду першої інстанції. У судовому провадженні в суді першої інстанції застосовується періодичний судовий контроль за доцільністю застосування цього запобіжного заходу та встановлюється конкретний строк його застосування.

Це узагальнення 03 грудня 2014 року обговорено суддями судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, схвалено та рекомендовано для затвердження пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ із пропозицією надіслати апеляційним судам для врахування в судовій практиці.